

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ
STUDIJSKI PROGRAM ZA GEOGRAFIJU

**STRUKTURNE KARAKTERISTIKE STANOVNIŠTVA PRIMORSKOG
REGIONA CRNE GORE OD DRUGE POLOVINE XX VIJEKA**

master rad

Mentor:

Prof. dr Dragica Mijanović

Kandidat:

Nikolina Nedić

br. indeksa 12/21

Nikšić 2025. god.

PREDGOVOR

Primorski region Crne Gore, kao dio šireg jadranskog prostora, ima značajnu ulogu u demografskom, društvenom i ekonomskom razvoju zemlje. Ovaj prostor, koji obuhvata obalu i priobalna naselja, kroz istoriju je bio središte kulturnih, trgovinskih i političkih dešavanja, čemu doprinosi povoljan geografski položaj i blizina evropskih tržišta. Od druge polovine XX vijeka do danas, Primorski region prolazi kroz niz strukturnih promjena koje su rezultat političkih, ekonomskih i socijalnih procesa, kako na nacionalnom, tako i na globalnom nivou. Demografski procesi koji su oblikovali stanovništvo ovog regiona, kao što su migracije, urbanizacija, promjena u strukturi zaposlenosti, obrazovanju i starosnoj strukturi, bitno su uticali na ekonomski i društveni razvoj. Posmatranje i analiza tih promjena pružaju uvid u dinamiku razvoja ovog prostora i omogućavaju sagledavanje izazova i prilika koje su pred regionom u budućnosti.

Rad ima za cilj da istraži strukturne karakteristike stanovništva Primorskog regiona Crne Gore od druge polovine XX vijeka, sa posebnim osvrtom na njihove socio-ekonomske posljedice. Analizom tih faktora može se bolje razumjeti kako su globalni i lokalni trendovi uticali na demografski profil ovog regiona, te kakve su posljedice imale na ekonomski i društveni razvoj.

Motivacija za odabir ove teme proizlazi iz želje da se bolje razumiju strukturne promjene stanovništva u kontekstu sve većeg uticaja migracija i promjena u obrazovnim i ekonomskim strukturama. Primorski region Crne Gore, kao područje sa specifičnim geografskim i istorijskim karakteristikama, je prostor pogodan za proučavanje tih procesa. Nakon Drugog svjetskog rata, region je prošao kroz faze ubrzane urbanizacije, industrijalizacije, ali i turističkog razvoja, što je značajno uticalo na demografski razvoj i strukturne karakteristike stanovništva. Naime, ovi procesi su promijenili osnovne demografske karakteristike stanovništva, od starosne strukture, obrazovnog nivoa, stope prirodnog priraštaja, do promjene u strukturi zaposlenosti. Posebna pažnja se posvećuje uticaju turizma i njegovoj ulozi u oblikovanju socijalnih i demografskih trendova.

APSTRAKT

U radu će se analizirati strukturne karakteristike stanovništva primorskog regiona Crne Gore, sa posebnim fokusom na promjene koje su se dešavale od druge polovine XX vijeka. Istraživanje počinje analizom geografskog položaja i saobraćajne povezanosti regiona, koji su ključni faktori za razvoj i demografske procese. Pregled prirodno-geografskih i društveno-geografskih karakteristika regiona pruža širi kontekst za razmatranje atraktivnosti ovog regiona za imigraciju, koja je uticala na razvoj stanovništva i promjenu njegovih struktura.

U radu će se razmotriti prirodno i mehaničko kretanje stanovništva, koje u značajnoj mjeri oblikuje strukturne karakteristike stanovništva. Najveća pažnja će biti posvećena analizi strukturnih karakteristika stanovništva, detaljno će se obraditi biološke strukture (polna i starosna), koje ukazuju na demografski potencijal regiona; zatim socio-ekonomske strukture kao što su obrazovna, etnička i konfesionalna, te ekonomske karakteristike, uključujući i zaposlenost.

Ključne riječi: primorski region, Crna Gora, demografske promjene, polna struktura, starosna struktura, socio-ekonomske karakteristike, migracije.

APSTRACT

The paper analyzes the structural characteristics of the population of the coastal region of Montenegro, with a special focus on the changes that have occurred since the second half of the 20th century. The research begins with an analysis of the geographical position and transport connections of the region, which are key factors for development and demographic processes. An overview of the natural-geographical and socio-geographical characteristics of the region provides a broader context for considering the attractiveness of this region for immigration, which has influenced the development of the population and the change in its structures.

The paper will consider the natural and mechanical movement of the population, which significantly shapes the structural characteristics of the population. The greatest attention will be paid to the analysis of the structural characteristics of the population, with a detailed analysis of biological structures (gender and age), which indicate the demographic potential of the region; then socio-economic structures such as educational, ethnic and confessional, and economic characteristics, including employment.

Keywords: coastal region, Montenegro, demographic changes, gender structure, age structure, socio-economic characteristics, migration.

SADRŽAJ:

PREDGOVOR	2
APSTRAKT	3
APSTRACT	4
1. Uvod	6
2. Metodologija rada i istraživačke hipoteze	7
3. Pregled dosadašnjih istraživanja	9
4. Geografski položaj i saobraćajna povezanost	11
5. Pregled prirodno geografskih karakteristika	15
6. Društveno geografske karakteristike	18
6.1. Privreda primorskog regiona	20
7. Pregled kretanja ukupnog broja stanovnika	23
7.1. Pregled prirodnog kretanja stanovništva	23
7.2. Mehaničko kretanje stanovništva (migracije)	32
7.3. Posljedice migracija i demografske promjene u primorju	36
8. Strukturne karakteristike stanovništva	38
8.1. Biološke strukture	38
8.2. Socio ekonomske strukture stanovništva	48
8.2.1. Obrazovna struktura stanovništva	48
8.2.2. Etnička i konfesionalna struktura	56
8.2.3. Ekonomska struktura stanovništva	63
Zaključak	66
Literatura i izvori	70

1. Uvod

Kao region koji se odlikuje strateškim položajem na Jadranskoj obali, demografski obrasci Primorskog regiona su duboko oblikovani istorijskim, kulturnim i ekonomskim faktorima. Od druge polovine XX vijeka, primorski region je doživio značajne transformacije, pokrenute industrijalizacijom, urbanizacijom, i usponom turizma kao dominantne privredne delatnosti.

Rad je organizovan u nekoliko cjelina. U prvom poglavlju dat je kratak osvrt na geografski položaj i saobraćajnu povezanost regiona, sa naglaskom na njihov uticaj na demografske procese. Zatim slijedi pregled prirodno-geografskih i društveno-geografskih karakteristika koje nam ukazuju na preduslove koji su uticali na ovakav ekonomski i društveni razvoj regiona. Suština istraživanja fokusira se na promjene u strukturama stanovništva koje su posledica prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva. Formulacija hipoteza za istraživanje strukturalnih promjena stanovništva Primorskog regiona Crne Gore temelji se na analizi dosadašnjih istraživanja, statističkim podacima i teorijskim uvidima u ključne demografske procese. Ove hipoteze reflektuju međusobno povezane faktore koji oblikuju stanovništvo regiona, uključujući migracije i ekonomski razvoj.

Razvoj turizma u regionu doprinio je povećanju zaposlenosti u uslugama i trgovini, istovremeno je obrazovni nivo stanovništva značajno porastao, posebno u urbanim centrima. Međutim, dinamika ovih promjena nije bila ujednačena, opštine sa većim ekonomskim kapacitetima pokazale su brži napredak dok su manje razvijene opštine zaostajale, takođe su još veće razlike na relaciji seoska i gadska naselja. Ova hipoteza naglašava potrebu za prilagođenim strategijama razvoja koje uzimaju u obzir lokalne specifičnosti.

2. Metodologija rada i istraživačke hipoteze

Metodološki okvir istraživanja oslanja se na kombinaciju standardnih demografskih i statističkih metoda koje omogućavaju sveobuhvatnu analizu strukturnih obilježja stanovništva Primorskog regiona Crne Gore. U cilju dobijanja pouzdanih i preciznih rezultata, korišćeni su različiti metodološki pristupi koji su prilagođeni specifičnostima istraživanja. Metod klasifikacije primijenjen je za organizaciju i razvrstavanje podataka prikupljenih iz statističkih izvora, popisa stanovništva i naučne literature. Klasifikacijom su podaci grupisani prema ključnim demografskim karakteristikama kao što su starosna, polna, obrazovna, ekonomska, etnička i konfesionalna struktura. Na ovaj način omogućeno je da se stanovništvo posmatra kroz precizno definisane kategorije, čime se dobija uvid u strukturne razlike unutar regiona i između njegovih dijelova. Metode analize i sinteze bile su ključne za proučavanje i objedinjavanje informacija. Analiza je omogućila detaljno sagledavanje pojedinačnih elemenata strukture stanovništva, kao što su migracioni tokovi, starosne grupe i obrazovni nivoi, dok je sinteza objedinjavala dobijene podatke u jedinstvenu cjelinu. Analizom migracija identifikovani su ključni faktori koji su uticali na demografske promjene, dok je sintezom ovih informacija formirana šira slika o njihovom uticaju na region.

Sistematizacija podataka omogućila je dodatno strukturiranje informacija prema specifičnim parametrima, što je bilo posebno korisno za poređenje različitih djelova regiona. Sve analize struktura su rađene na nivou regiona, opština i po tipu naselja. Komparativna metoda omogućila je poređenje strukturnih karakteristika između opština, kao i između gradskih i seoskih naselja. Ovaj pristup bio je ključan za identifikaciju regionalnih razlika i zakonitosti u promjenama stanovništva. Statističke i matematičke metode korišćene su za kvantifikaciju i analizu dobijenih podataka. Izračunavane su stope maskuliniteta i feminiteta, procentualno učešće pojedinih starosnih kategorija, kao i podaci o obrazovnoj, etničkoj i ekonomskoj strukturi stanovništva. Ovi proračuni omogućili su razumijevanje osnovnih demografskih trendova, dok je Microsoft Excel korišćen za izradu tabela i grafičku vizualizaciju rezultata. Vizualizacija podataka dodatno je olakšala predstavljanje rezultata kroz tabele, grafikone i dijagrame. Ovi alati omogućili su jasno predstavljanje složenih podataka, čineći ih razumljivim za dalju interpretaciju i zaključke. Primjenom ovih metodoloških pristupa, istraživanje je omogućilo sveobuhvatnu analizu promjena u strukturama stanovništva Primorskog regiona. Kombinacija klasifikacije, analize, sinteze, sistematizacije i komparacije, uz podršku

statističkih i matematičkih metoda, pružila je čvrst osnov za donošenje zaključaka i formulisanje preporuka za buduća istraživanja.

Istraživačke hipoteze:

– „Na promjene struktura stanovništva najviše su uticala migraciona kretanja“ pretpostavlja da su migracije ključni pokretač promjena u strukturama stanovništva Primorskog regiona. Ova tvrdnja proizlazi iz višedecenijskih trendova koji ukazuju na intenzivan priliv stanovništva u primorske opštine usljed njihove turističke atraktivnosti i ekonomskog potencijala. Imigracije su dovele do porasta mladog i radno sposobnog stanovništva u urbanim centrima, što je rezultiralo pozitivnim demografskim efektima poput povećanja nataliteta i dinamike u ekonomskim strukturama. Međutim, istovremeno su ruralna područja u zaleđu pogođena emigracijom, što je uzrokovalo depopulaciju i ubrzano starenje stanovništva. Ova polarizacija između urbanih i ruralnih područja dodatno naglašava značaj migracionih kretanja kao determinante strukturnih promjena.

– „Promjene u strukturama stanovništva primorskog regiona rezultat su različitih tendencija u pojedinim opštinama u regionu, kao i različitih tendencija unutar gradskih i seoskih naselja.“ Opštine poput Budve i Tivta pokazale su veću otpornost na negativne demografske trendove zahvaljujući razvijenim uslugama i infrastrukturi, dok su opštine poput Ulcinja, Herceg Novog i Kotora suočene s problemima održivog razvoja usljed nedovoljno diversifikovane ekonomije. U seoskim naseljima, naročito onima u zaleđu, negativni efekti migracija i nedostatak investicija rezultirali su socijalnom i ekonomskom stagnacijom. Istovremeno, gradska naselja bilježe povećanje obrazovnog nivoa i ekonomsku diversifikaciju, što ukazuje na snažne regionalne razlike u dinamici strukturnih promjena.

– „Promjene u starosnoj strukturi stanovništva seoskih naselja u zaleđu negativno će se odraziti na njihov budući demografski razvoj.“ Podaci ukazuju da se ruralna naselja suočavaju s ubrzanim procesom starenja usljed migracije mladih prema gradovima i priobalnim centrima. Ovo starenje smanjuje radnu i reproduktivnu bazu ovih naselja, dovodeći do njihovog daljeg socio-ekonomskog propadanja. Osim demografskog starenja, ključni problemi uključuju smanjenu dostupnost osnovnih usluga, poput obrazovanja i zdravstvene zaštite, što dodatno demotiviše ostanak mladih u ovim zajednicama. Ova hipoteza ukazuje na potrebu za usmjerenim politikama revitalizacije ruralnih područja kako bi se smanjile posljedice ovih negativnih trendova.

– „Pozitivne promjene u obrazovnoj i ekonomskoj strukturi imale su različitu dinamiku i intenzitet ne samo po pojedinim opštinama već i u gradskim i seoskim naseljima.“ Različit nivo ekonomskog razvoja i infrastrukture uticao je na razlike ne samo u obrazovnom nivou

stanovništva po pojedinim opštinama i naseljima, već i na ekonomsku strukturu koja se formirala u skladu sa potrebama za radnom snagom.

3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Istraživanja o strukturnim karakteristikama stanovništva primorskog regiona Crne Gore su relativno oskudna i fragmentarna, većina dosadašnjih radova fokusira se na pojedine aspekte demografskog razvoja, migracionih kretanja i urbanizacije, ali sveobuhvatne analize koje objedinjuju sve relevantne faktore u regionu još uvijek nijesu urađene.

Knjiga Bakić i Mijanović (2008) pruža jedan od prvih uvida u demografski razvoj i strukturne karakteristike stanovništva primorskog regiona. U ovoj studiji autori analiziraju ključne demografske parametre, kao što su promjene u broju stanovnika, starosno-polna struktura, te migraciona kretanja, sa posebnim osvrtom na dinamiku nakon Drugog svjetskog rata, što je osnova za razumijevanje osnovnih trendova koji su oblikovali demografski profil regiona u posljednjih nekoliko decenija.

Monografija Bakić i dr. (2010) pruža dodatni uvid u strukture stanovništva primorskog regiona i daje projekcije o daljem razvoju. U ovoj monografiji posebna pažnja posvećena je tendencijama koje će oblikovati buduće demografske tokove, kao što su intenzivna urbanizacija, migracije i demografsko starenje. Autori ukazuju na izazove i prilike u kontekstu regionalnog razvoja, sa naglaskom na specifične karakteristike primorskih opština. Rad Mijanović i Barović (2015) bavi se kretanjem broja stanovnika i migracionim kretanjima, koji su od presudnog značaja za demografske i socio-ekonomske procese u regionu. Ovaj rad je važan ne samo kao izvor podataka, već i u metodološkom smislu, jer nudi detaljnu analizu migracionih tokova, uključujući migracije iz ruralnih područja u urbana naselja. Time se omogućava razumijevanje procesa depopulacije u određenim dijelovima regiona, kao i koncentracije stanovništva u priobalnim naseljima.

Bakić (1988) obrađuje strukturne karakteristike gradskih naselja primorskog regiona. U ovom radu su analizirani procesi urbanizacije koji su značajno uticali na promjene u strukturi stanovništva, uključujući demografske, ekonomske i socijalne aspekte. Poseban fokus stavljen je na gradove duž obale, kao što su Bar, Budva, Kotor i Herceg Novi, koji su imali intenzivan rast broja stanovnika i značajne promjene u strukturi zaposlenja, obrazovanja i starosnoj strukturi.

U kontekstu ekonomskog razvoja, koji je bio ključni pokretač migracionih procesa, značajni su radovi Kostić (2006), Radulović (2006) i Mijanović (2015). Ova istraživanja bave se transformacijom ekonomskih potencijala regiona, prelaskom sa agrarne na uslužnu privredu, sa

posebnim naglaskom na razvoj turizma. Ekonomija primorskog regiona, posebno turizam, postala je faktor koji privlači migracije iz unutrašnjosti i promoviše dalji razvoj priobalnih naselja.

Kada je riječ o starenju stanovništva, radovi Brajušković i dr. (2018) i Mijanović i dr. (2017) nude dragocjene uvide u uzroke i posljedice ovog procesa. Autori ukazuju na regionalne različitosti u procesu starenja, ističući da su ruralna naselja u primorskom zaleđu znatno više pogođena demografskim starenjem u poređenju sa urbanim područjima. Takođe, njihovi radovi identifikuju glavne indikatore regionalnih demografskih dispariteta, što doprinosi boljem razumijevanju socio-ekonomskih izazova s kojima se suočavaju različiti dijelovi regiona.

Manojlović i dr. (2018) bave se analizom demografskog razvoja i promjena u strukturi stanovništva u širem kontekstu Crne Gore, s osvrtom i na primorski region. Ovaj rad nudi metodološki okvir za analizu promjena u starosno-polnoj strukturi stanovništva, dok su prirodno-geografske i društveno-geografske karakteristike regiona i opština obrađene u knjigama Radojčić (2002) i Radojčić (2008), koje pružaju širi kontekst za analizu demografskih i ekonomskih promjena. Rad "Demografske promjene i ekonomski razvoj" Baćović M. se fokusira na povezivanje demografskih promjena s ekonomskim razvojem. Kroz detaljne analize, rad ističe ključne varijable koje utiču na ekonomski rast, u prvom redu humani kapital, investicije u obrazovanje i tehnologije te ukupne investicije koje podižu produktivnost i efikasnost resursa.

Konačno, najvažniji izvori za demografska istraživanja, posebno za analizu struktura stanovništva, su podaci Uprave za statistiku Crne Gore (MONSTAT), kao i Bazna studija za potrebe PPCG - Demografski razvoj autora Mijanović i dr. (2018), koja pruža sistematizovane podatke i analize relevantne za demografski razvoj regiona. Takođe, PPPN Obalno područje i PUP-ovi opština primorskog regiona predstavljaju važne izvore za prostorno planiranje i analizu demografskih trendova na lokalnom nivou.

4. Geografski položaj i saobraćajna povezanost

Primorski region Crne Gore zauzima jugozapadni dio zemlje i proteže se duž obale Jadranskog mora. Ovaj region ima izuzetno značajan strateški i geografski položaj jer predstavlja kontaktno područje između kontinentalnog dijela Crne Gore i Jadranskog mora, što ga čini bitnim u međunarodnim pomorskim, trgovinskim i turističkim kretanjima. Primorski region predstavlja dio države koji se, zahvaljujući specifičnom reljefu, klimatskim uslovima, vegetaciji i društveno-ekonomskim karakteristikama, značajno razlikuje od ostalih regiona države. Njegovu prirodnu granicu čine povezana planinska bila, Orjen, Lovćen, Sutorman i Rumija, dok je osnovno obilježje regiona more, koje utiče na njegove privredne i društvene specifičnosti. Region se prostire od Ade Sveti Nikola na jugu, u blizini granice s Albanijom, do područja Krivošija na severu, severno od Risanskog zaliva; i od rijeke Bojane na istoku do sela Sutorina zapadno od Herceg Novog. Jedna od najvažnijih geografskih karakteristika ovog regiona je relativno slaba razuđenost obale, osim Boke Kotorske. Toplija klima, zahvaljujući južnom položaju i zatvorenom zaleđu, omogućava rast raznovrsnih mediteranskih kultura, poput maslina, agruma i ranog povrća. Ukupna dužina plaža iznosi oko 52 km, sa pjeskovitim i šljunkovitim obalama koje su turistički atraktivne (*M. Vasović, 1976*).

Dužina obale ovog regiona iznosi oko 293 kilometra i uključuje nekoliko velikih zaliva, od kojih je najpoznatiji Bokokotorski zaliv, jedan od najdubljih prirodnih zaliva u Evropi. Obala je razvedena i sadrži veliki broj manjih zaliva, poluostrva i ostrva, što doprinosi njenoj atraktivnosti u turističkom smislu. Bokokotorski zaliv je i prirodna luka koja pruža zaštitu brodovima i služi kao značajan pomorski centar (*Tadić, M., 2019*).

Primorski region obuhvata šest opština: Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budvu, Bar i Ulcinj, koje su ekonomski i turistički najrazvijeniji djelovi Crne Gore. Priobalni pojas primorskog regiona se oslanja na zaleđe koje je uglavnom brdovito i planinsko, čineći tranziciju između Jadranskog mora i dinarskog planinskog sistema. Ova geografska konfiguracija igra važnu ulogu u klimatskim razlikama između priobalnih i unutrašnjih djelova regiona, pa tako imamo mediteransku klimu na obali i submediteransku u zaleđu. Blizina mora, povoljna klima, bogata prirodna i kulturna baština čine primorski region ključnim područjem za razvoj turizma, koji je jedan od najvažnijih ekonomskih sektora u Crnoj Gori. Njegov strateški položaj, u kombinaciji sa istorijskim značajem i prirodnim resursima, postavlja ga kao jedno od najatraktivnijih i najrazvijenijih područja u zemlji.

Primorski region Crne Gore je saobraćajno povezan kako unutar zemlje, tako i sa susjednim državama, zahvaljujući razvijenim drumskim, željezničkim, pomorskim i vazdušnim vezama. Zbog svog strateškog položaja na Jadranskom moru, ovaj region igra ključnu ulogu u transportu roba i putnika, naročito u kontekstu turizma, trgovine i međunarodnih odnosa.

Primorski region je povezan sa ostatkom Crne Gore i susjednim državama magistralnim saobraćajnicama. Jadranska magistrala (M-2), koja se proteže duž cijele obale, predstavlja najvažniju saobraćajnicu koja povezuje opštine u regionu: Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budvu, Bar i Ulcinj. Ovaj put povezuje Crnu Goru sa Hrvatskom na zapadu i Albanijom na jugoistoku. Magistralni putevi iz primorskog regiona vode prema glavnom gradu Podgorici i sjevernim dijelovima zemlje, omogućavajući dobru vezu sa centralnim i sjevernim dijelovima Crne Gore. Drumski saobraćaj je od velike važnosti za turizam, posebno tokom ljetnih mjeseci kada je povećan broj turista.

Primorski region je povezan sa ostatkom Crne Gore željezničkom prugom koja povezuje Bar sa Podgoricom i dalje sa Beogradom. Ova pruga, koja je ujedno i najvažnija željeznička linija u Crnoj Gori, omogućava transport roba i putnika iz i ka luci Bar, najvećoj crnogorskoj luci. Željeznički saobraćaj igra značajnu ulogu u međunarodnom transportu, posebno za teretni promet preko luke Bar, koja služi kao važno čvorište za trgovinu između Crne Gore, Srbije i dalje ka centralnoj Evropi.

Luka Bar je najveća i najvažnija crnogorska luka i ključna tačka za pomorski saobraćaj. Luka služi kako za teretni, tako i za putnički saobraćaj. Putnički brodovi povezuju Bar sa italijanskom lukom Bari, što je važna veza sa zapadnom Evropom. Pored Bara, i luke Kotor i Tivat imaju značajnu ulogu, posebno u krizerskom turizmu. Kotor je često odredište velikih brodova za krstarenje, dok je Tivat poznat po svojoj luksuznoj marini, Porto Montenegro, koja privlači bogate turiste i vlasnike jahti (*Vučković, S.S., 2017*).

Primorski region je vazdušnim saobraćajem povezan sa svijetom preko dva međunarodna aerodroma – Tivat i Podgorica. Aerodrom Tivat posebno je značajan za turizam u primorskom regionu jer tokom ljetne sezone ima veliki broj direktnih letova iz evropskih destinacija, dok aerodrom Podgorica takođe nudi brojne međunarodne letove. Ovi aerodromi olakšavaju pristup turistima, a istovremeno povezuju region sa ključnim destinacijama u Evropi i šire.

Pored drumskih i pomorskih veza, trajektna linija koja povezuje Kamenare i Lepetane u Bokokotorskom zalivu olakšava transport vozila i putnika, smanjujući putovanje oko zaliva i povezujući opštine Herceg Novi, Kotor i Tivat. Ovaj trajektni saobraćaj je posebno važan zbog uloge u skraćivanju puta duž obale. Primorski region Crne Gore, sa razvijenim saobraćajnim

sistemom, ima ključnu ulogu u povezivanju zemlje sa susjednim državama i međunarodnim tržištima, a istovremeno olakšava dolazak turista na obalu Crne Gore. Povezivanje regiona sa važnim međunarodnim aerodromima, trajektnim linijama i dobro održavanim drumskim putevima olakšava dolazak turista iz različitih dijelova svijeta. Brza i efikasna saobraćajna infrastruktura omogućava turistima da lako istraže prirodne ljepote i kulturne znamenitosti regiona, što direktno doprinosi rastu turističkog prometa.

Saobraćajna povezanost podstiče razvoj drugih sektora infrastrukture, kao što su smještajni kapaciteti, restorani, trgovine i uslužne djelatnosti. Povezanost saobraćaja dovodi do rasta investicija u infrastrukturu, što povećava kvalitet usluga i unapređuje životni standard stanovništva. Dobra saobraćajna povezanost omogućava lakši pristup obrazovanju, zdravstvenim uslugama i drugim društvenim sadržajima, što je od suštinskog značaja za kvalitet života stanovništva. Povezivanje gradova i ruralnih područja omogućava ljudima da se lakše kreću, pronalaze poslove i ostvaruju lične kontakte, čime se jača socijalna kohezija.

Iako saobraćaj može imati negativne ekološke posljedice, razvijena i dobro planirana infrastruktura može doprineti održivijem razvoju. Na primjer, poboljšanje usluga javnog prevoza u primorskom regionu može smanjiti upotrebu privatnih automobila i emisije CO₂, dok efikasne luke mogu podržati transport roba na ekološki prihvatljivije načine. Održavanje i razvoj saobraćajne infrastrukture u skladu s principima održivog razvoja utiče na poboljšanje kvaliteta života i zaštitu prirodnih resursa. Ovaj pristup može uključivati jačanje prometnih veza koje favorizuju ekološki održive oblike transporta, poput željeznica i javnog prevoza. Održavanje i unapređenje saobraćajne infrastrukture biće ključni izazov u budućnosti, a njegovo pravilno upravljanje može donijeti brojne koristi za regiju i cijelu zemlju.

Iako primorski region Crne Gore ima relativno razvijenu saobraćajnu infrastrukturu, postoje brojni nedostaci koji utiču na efikasnost i kvalitet saobraćaja, kao i na ekonomski razvoj, kvalitet života stanovnika i privlačenje turista. Neki od glavnih nedostataka saobraćajne povezanosti uključuju preopterećenost puteva. Tokom ljetne turističke sezone, putevi, posebno Jadranska magistrala, često su preopterećeni. Ova situacija dovodi do saobraćajnih gužvi, povećava vrijeme putovanja i smanjuje efikasnost transporta. Preopterećenje je posebno izraženo u blizini popularnih turističkih destinacija, što negativno utiče na doživljaj posjetioca. Mnoge saobraćajnice i putevi u primorskom regionu pate od loše održavanosti. Oštećenja, nedostatak adekvatne signalizacije i nepristupačnost nekih područja mogu predstavljati sigurnosne rizike i otežati putovanje. Ova situacija može dovesti do povećanih troškova popravke i smanjiti ukupnu sigurnost na putevima (*Čabarkapa, M. M., & Vešović, V. 2014*)

U primorskom regionu, takođe postoji nedostatak alternativnih ruta koje bi mogle olakšati saobraćaj u slučaju nesreća ili radova na putevima. Ova situacija povećava zavisnost o glavnim saobraćajnicama, što može dovesti do zagušenja i dužih vremena putovanja.

Željeznička mreža u primorskom regionu nije dovoljno razvijena, a postojeća linija je zastarjela i neefikasna. Ograničena dostupnost željezničkog prevoza dovodi do povećane zavisnosti od drumskog saobraćaja, što dodatno opterećuje puteve (*Ilić, V., Damjanović, M., Mašić, M., Mičić, S., & Matović, B., 2023*).

Nedovoljna integracija između različitih vrsta prevoza (drumski, željeznički, pomorski) otežava putnicima da pređu sa jednog načina prevoza na drugi. Nedostatak jedinstvenih karata, informacija o rasporedima i usluga čini putovanje komplikovanim i nepraktičnim. Povećan saobraćaj dovodi do ekoloških problema, uključujući zagađenje vazduha i buku. Ova situacija višestruko negativno da utiče na kvalitet života stanovnika, kao i na prirodne resurse i ekosistem primorskog regiona. Iako luka Bar ima značajan kapacitet, često dolazi do zagušenja, posebno u sezoni kada se povećava promet putnika i tereta. Ova situacija redovno uzrokuje kašnjenja i smanjuje efikasnost transporta, što dodatno utiče na ekonomiju regiona. Primorski region je osjetljiv i na klimatske promjene, što može uticati na saobraćajnu infrastrukturu. Povećani nivo mora, erozija obale i ekstremni vremenski uslovi mogu izazvati oštećenja saobraćajnica i drugih infrastrukturnih objekata. Iako primorski region Crne Gore uživa određene prednosti u saobraćajnoj povezanosti, postoje brojne prepreke i nedostaci koji otežavaju razvoj i efikasnost transportnog sistema. Identifikacija i rešavanje ovih problema ključno je za unapređenje saobraćaja, privlačenje turista i poboljšanje kvaliteta života lokalnog stanovništva.

5. Pregled prirodno geografskih karakteristika

Primorski region Crne Gore je poznat po svojoj raznovrsnoj i atraktivnoj prirodnoj sredini. Ove karakteristike igraju ulogu u oblikovanju ekosistema, klime, turističkog potencijala i socio-ekonomske dinamike regiona. Geografski položaj čini ovaj region značajnim za pomorski saobraćaj, turizam i trgovinu. Reljef primorskog regiona Crne Gore jedan je od ključnih elemenata koji određuju njegove prirodne, ekonomske i društvene karakteristike. Ovaj region obuhvata uski pojas duž Jadranskog mora, ograničen planinskim vijencima koji ga razdvajaju od unutrašnjosti, čineći ga specifičnim i jedinstvenim u geografskom smislu.

Primorski region odlikuje se raznovrsnošću reljefnih oblika, koji uključuju nizijske, brdske, planinske i obalne karakteristike. Njegovu prirodnu granicu prema zaleđu čine planine Orjen, Lovćen, Sutorman i Rumija, koje formiraju svojevrsnu barijeru prema centralnom dijelu Crne Gore. Ove planine su dio Dinarskog sistema i pretežno su sastavljene od krečnjaka, što doprinosi razvijenosti kraških oblika reljefa, poput ponora, vrtača i pećina. Krečnjački sastav terena takođe uslovljava ograničene vodne resurse na površini, dok su podzemni tokovi i izvori značajno razvijeni (*Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore, 2022*).

Boka Kotorska, koja duboko zalazi u kopno, ima izuzetnu geomorfološku i pejzažnu vrednost. Njena obala je razučena i formira nekoliko manjih zaliva (Tivatski, Kotorski, Risanski), koji su okruženi strmim planinskim odsjecima. Ovaj prirodni amfiteatar čini Bokokotorski zaliv jedinstvenim na Sredozemlju (*Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore, 2022*).

Planinski djelovi primorskog regiona, koji uključuju pomenute vijenske planine, imaju visoke i strme odsjeke koji se naglo spuštaju prema obali. Planina Orjen, kao najviši vrh primorskog regiona, doseže visinu od 1.894 metra i predstavlja značajnu prepreku koja odvojeno funkcioniše kao prirodna granica između mora i unutrašnjosti. Planina Lovćen, osim što ima geografski značaj, nosi i kulturno-istorijsku vrijednost kao simbol crnogorske tradicije. Rumija, najjužnija od ovih planina, prirodna je granica između primorskog i skadarskog regiona. Njene padine pružaju pogled na Jadransko more s jedne strane i Skadarsko jezero s druge strane, što je čini jednim od najupečatljivijih pejzažnih elemenata regiona.

U reljefu primorskog regiona izdvajaju se i nizijske oblasti, koje su pretežno koncentrisane u južnim djelovima. Najveće nizijske oblasti su Ulcinjsko-vladimirsko polje i Barska kotlina. Ove nizije su

plodne i pogodne za poljoprivredu, s velikim brojem maslinjaka, vinograda i plantaža agruma. Značajna hidrološka osobina ovih područja su podzemne vode, močvare i rijeke koje se ulivaju u more, kao što je rijeka Bojana. Prostor Barske kotline je posebno značajan jer se u njemu nalazi Luka Bar, koja predstavlja najvažniji saobraćajni čvor i ekonomski centar regiona. Ova kotlina je okružena planinskim vijencima, što dodatno naglašava njen strateški položaj.

Kraški reljef je jedna od dominantnih karakteristika primorskog regiona, s brojnim kraškim poljima, pećinama i vrtačama. Ovaj tip reljefa ima važnu ulogu u hidrološkim i ekološkim procesima, jer krečnjačko tlo omogućava infiltraciju vode u podzemne tokove, ali istovremeno ograničava pđovršinske vodotokove (Pikelj, K., & Juračić, M. (2013). *Eastern Adriatic Coast (EAC): geomorphology and coastal vulnerability of a karstic coast. Journal of coastal research*, 29(4), 944-957.)

Reljef primorskog regiona Crne Gore, sa svojom raznovrsnošću i prirodnim ljepotama, predstavlja veoma bitan faktor u oblikovanju njegovih klimatskih, ekoloških i društveno- ekonomskih karakteristika.

Klima primorskog regiona Crne Gore odlikuje se mediteranskim karakteristikama, koje su posledica geografskog položaja, blizine Jadranskog mora i reljefnih barijera koje ga odvajaju od unutrašnjosti. Ovo područje ima umjerene zime i duga, topla leta, što ga čini izuzetno pogodnim za razvoj turizma, poljoprivrede i drugih privrednih aktivnosti vezanih za prirodne resurse. Primorski region Crne Gore ima pretežno mediteransku klimu, s prosječnim godišnjim temperaturama koje se kreću od 14 do 16 °C. Najtopliji mjesec je jul, s prosečnom temperaturom vazduha iznad 25 °C, dok je najhladniji januar, kada prosečne temperature ne padaju ispod 6 °C. Blizina mora utiče na ujednačavanje temperaturnih razlika između ljeta i zime, smanjujući ekstremne oscilacije koje su prisutne u kontinentalnim djelovima zemlje. Padavinski režim u primorskom regionu karakterišu izražene sezonske razlike. Najviše padavina bilježi se tokom jeseni i zime, dok su proljeće i ljeto uglavnom sušni. Prosječna godišnja količina padavina iznosi od 1.200 do 2.000 mm, pri čemu su planinski dijelovi znatno bogatiji kišom i mogu bilježiti i do 4.000 mm godišnje (*Godišnjak klimatskih podataka – Klimatski atlas Crne Gore, 2021*).

Ova razlika u količini padavina između obale i planinskog zaleđa posljedica je orografskih efekata – topli i vlažni vazdušni tokovi sa mora sudaraju se sa planinskim barijerama, gdje dolazi do intenzivnog hlađenja i kondenzacije (Lionello, P., Malanotte-Rizzoli, P., & Boscolo, R. (Eds.). (2006). *Mediterranean climate variability*. Elsevier)

U primorskom regionu vjetrovi takođe igraju značajnu ulogu u oblikovanju klime. Najpoznatiji su Bura i Jugo. Bura predstavlja hladan i suv sjeveroistočni vjetar, koji donosi pro hladno vrijeme zimi i često izaziva nagli pad temperature, dok je Jugo topao i vlažan južni vjetar koji donosi oblačno vrijeme i kišu.

Jedna od najvažnijih klimatskih karakteristika primorskog regiona je veliki broj sunčanih dana. Obalni pojas ima preko 2.500 sunčanih sati godišnje, što je značajan faktor za turistički sektor. Period od maja do oktobra je naročito povoljan za aktivnosti na otvorenom, zbog povoljnih temperatura i minimalne količine padavina.

Mediterranska klima značajno doprinosi razvoju poljoprivrede, posebno u proizvodnji maslina, agruma i vinove loze. Takođe, blage zime i topla ljeta stvaraju povoljne uslove za produženu turističku sezonu. More dodatno utiče na lokalnu klimu, omogućavajući ugodan boravak turistima čak i tokom kasne jeseni. Klima primorskog regiona Crne Gore, sa svojim specifičnim karakteristikama, predstavlja značajan prirodni resurs.

6. Društveno geografske karakteristike

Primorski region Crne Gore obuhvata obalno područje koje je, pored prirodno-geografskih specifičnosti, oblikovano i bogatom historijom, kulturnim nasljeđem, demografskim karakteristikama i ekonomskim razvojem. Ove društveno-geografske karakteristike odražavaju uticaj ljudi na prostor i društvene procese, koji su usko povezani sa prirodnim okruženjem.

Primorski region ima dinamičan demografski razvoj koji je značajno oblikovan migracijama, urbanizacijom i turizmom. Od druge polovine 20. vijeka, proces urbanizacije i migracije stanovništva iz ruralnih područja u gradove, kao i priliv stranih stanovnika i turista, značajno su izmijenili demografske strukture. Sezonske migracije zbog turizma takođe igraju značajnu ulogu u povećanju broja stanovnika tokom ljetne sezone.

U savremenoj prostorno-demografskoj analizi, primorski region se prepoznaje kao oblast sa visokim stepenom koncentracije stanovništva, izraženom urbanizacijom i dinamičnim privrednim razvojem, dominantno zasnovanim na tercijarnim djelatnostima, naročito turizmu. Njegova naseljenost višestruko je veća u odnosu na sjeverni i dijelove centralnog regiona, što se tumači kumulativnim efektima povoljne fizičko-geografske osnove i izražene atraktivnosti za migracije (*Golubović i sar., 2020*).

Procesi unutrašnjih i međunarodnih migracija, naročito izraženi od druge polovine XX vijeka, rezultirali su značajnim promjenama u demografskoj strukturi primorskih opština. Smanjenje agrarne funkcije sela i preusmjeravanje radne snage prema sektorima uslužnih djelatnosti, kao i sezonski migracioni tokovi uslovljeni razvojem turizma, doveli su do transformacije prostora u smjeru dominantno urbanih i funkcionalno turističkih zona (*Demografski razvoj – bazna studija, 2018*).

Početkom XX vijeka, primorski region bio je integrisan u sastav tadašnje Kraljevine Crne Gore, a potom je pripadao Kraljevini SHS i kasnije FNRJ/SFRJ. Tokom međuratnog perioda ekonomski razvoj bio je ograničen, uz dominaciju sitne trgovine, zanatstva i početaka turizma u obalnim centrima. Nakon Drugog svjetskog rata, planskom socijalističkom politikom investiranja u regionalnu infrastrukturu, primorje postaje epicentar razvojnih ulaganja. Izgradnja Jadranske magistrale 1960-ih godina i željezničke pruge Beograd–Bar (puštene u saobraćaj 1976. godine) predstavljaju ključne faktore otvaranja regiona ka unutrašnjosti i podsticanja ekonomske mobilnosti (*CANU, 2019*).

Turizam se afirmisao kao vodeća privredna grana već tokom 1960-ih, kroz razvoj hotela, odmarališta i prateće infrastrukture. Transformacija tradicionalnih ribarskih i agrarnih zajednica u turistička naselja (npr. Bečići, Igalo, Sveti Stefan) bila je praćena promjenama socijalne i prostorne strukture, čime su obalni gradovi prepoznati kao motori modernizacije (HVS Report, 2012). Katastrofalni zemljotres 1979. godine privremeno je usporio taj razvoj, ali su institucionalni mehanizmi obnove (uključujući pomoć tadašnje SFRJ i međunarodnih organizacija) doprinijeli revitalizaciji prostora. Uspostavljanje zaštite Starog grada Kotora kao UNESCO svjetske baštine dodatno je osnažilo kulturno-istorijski značaj regije (*UNESCO, 1980*).

Tokom 1990-ih, usljed ratova u okruženju i međunarodnih sankcija, region se suočio s ekonomskom stagnacijom i padom turističke potražnje. Turizam tog perioda bio je pretežno orijentisan na niskobudžetne segmente, uz dominaciju državnog vlasništva nad hotelskim kapacitetima. Početkom 2000-ih, uz proces privatizacije i liberalizacije tržišta, primorski region ulazi u novu fazu razvoja. Privatizacija oko 95% turističkih objekata, razvoj marina i luksuznih rizorta (npr. Porto Montenegro u Tivtu) te povećanje broja noćenja sa milion (2007) na preko 2 miliona (2017), svrstali su ovaj prostor među najbrže rastuće turističke destinacije jugoistočne Evrope (*Strategija razvoja turizma CG, 2022–2025*).

Turizam danas učestvuje sa oko 24% u BDP-u Crne Gore i koncentriše 96% ukupnog turističkog prometa, dominantno u opštinama Budva, Bar i Herceg Novi. Istovremeno, turizam generiše brojne infrastrukturne izazove: sezonsku prenaseljenost, pritisak na komunalne kapacitete, zagađenje i nekontrolisanu izgradnju. Urbanistički kaos, naročito u Budvi, pokazuje nedostatak dugoročnog planiranja, dok aktuelne strategije insistiraju na diversifikaciji i održivom modelu razvoja (*Strategija regionalnog razvoja, 2023–2027*).

Društvene djelatnosti (obrazovanje, zdravstvo, kultura) pratile su trendove ekonomskog širenja. Obrazovni sistem obuhvata razgranatu mrežu osnovnih i srednjih škola, dok su visokoškolske institucije specijalizovane za oblasti pomorstva i turizma (npr. Pomorski fakultet Kotor, Fakultet za turizam i hotelijerstvo). Zdravstvena zaštita organizovana je na nivou opštinskih domova zdravlja i opštih bolnica, sa specijalizovanim ustanovama poput Instituta „Dr Simo Milošević“ u Igalu. Kulturni identitet regije čuvaju brojne manifestacije i kulturne institucije, dok UNESCO lokaliteti predstavljaju značajan resurs u pozicioniranju regiona na međunarodnoj mapi kulturnog turizma (*UNESCO, 2023*).

Proces urbanizacije rezultirao je prostornom ekspanzijom gradova, integracijom seoskih zona i formiranjem novih aglomeracija. Na primjeru Budve, koja je od malog primorskog naselja narasla u

centar sa preko 27 000 stanovnika (2023), uočava se intenzitet demografskog i prostornog širenja (*MONSTAT, 2023*). Naselja u zaleđu gube stanovništvo, iako u pojedinim slučajevima (Gornja Lastva, Grbalj, Mrkojevići) dolazi do revitalizacije kroz ruralni turizam i razvoj agro-baziranih aktivnosti. Projekti etno-sela i promocija autohtonih proizvoda ukazuju na potencijal alternativnih modela razvoja.

Demografska analiza potvrđuje kontinuirani rast primorskog stanovništva – sa 83.000 (1961) na preko 163.000 (2023), što je povećanje od gotovo 100% (*MONSTAT, 2023*). Iako prirodni priraštaj ostaje nizak, mehanički faktor (migracije) kompenzuje ovaj manjak. Etnička struktura je raznolika: prisutni su Crnogorci, Srbi, Albanci, Hrvati i drugi, uz multikulturalizam i međuvjersku toleranciju. Prosječna starost stanovnika primorja kreće se između 36 i 40 godina, što je relativno povoljno u odnosu na sjever države (*Golubović i sar., 2020*).

U cjelini posmatrano, primorski region Crne Gore odlikuje se dinamičnom prostorno-demografskom strukturom, raznovrsnim ekonomskim profilom i izraženim potencijalom za održivi razvoj. Njegova budućnost zavisiće od sposobnosti lokalnih i državnih institucija da harmonizuju procese urbanog širenja, zaštite životne sredine i društvene kohezije, te valorizacije postojećih resursa kroz koncept pametnog i integrisanog razvoja prostora.

6.1. Privreda primorskog regiona

Privreda primorskog regiona oslanja se na turizam, pomorstvo, trgovinu i poljoprivredu. Gradovi poput Budve, Kotora, Herceg Novog i Ulcinja postali su značajni turistički centri, dok luksuzne marine u Tivtu i Porto Montenegro dodatno privlače visokoplatežne turiste. Turizam u primorskom regionu Crne Gore predstavlja ključni faktor ekonomskog razvoja. Ovaj sektor se oslanja na prirodne lepote, kulturno-istorijsko nasleđe i povoljnu klimu. Duga obala sa brojnim plažama, ostrvima i zalivima, posebno Boka Kotorska, doprinose atraktivnosti regiona. Stari gradovi Kotor, Budva i Bar privlače turiste bogatom istorijom i arhitekturom. Razvoj marina poput Porto Montenegro u Tivtu i Luštice Bay omogućava dolazak luksuznih jahti i ekskluzivnih gostiju. Brojne kulturne i zabavne manifestacije, poput Kotorskog festivala pozorišta za djecu i Praznika mimoze u Herceg Novom, doprinose razvoju turizma.

Primorski region karakteriše visok stepen urbanizacije. Proces urbanizacije poslednjih decenija ubrzan je razvojem turizma i prilivom stanovništva iz unutrašnjosti. Budva je postala jedno od najrazvijenijih turističkih centara, dok Kotor, pod zaštitom UNESCO-a, zadržava autentičnost

starog mediteranskog grada. Bar je važno saobraćajno čvorište, dok Ulcinj posjeduje duge pješčane plaže koje privlače turiste. U zaleđu primorja nalaze se mnoga manja sela sa tradicionalnom arhitekturom, ali ona bilježe depopulaciju zbog migracije ka gradovima.

Privreda primorskog regiona Crne Gore odlikuje se izraženom teritorijalnom i sektorskom specijalizacijom, pri čemu dominantnu ulogu ima tercijarni sektor, naročito turizam, koji predstavlja glavnu razvojnu snagu ovog prostora. Pored turizma, značajni segmenti privrede uključuju pomorstvo, trgovinu, transport, te u manjoj mjeri poljoprivredu i ribarsku djelatnost. Ova raznovrsna ekonomska struktura rezultat je geografskih karakteristika regiona, istorijskog nasljeđa i savremenih investicionih tokova. Turizam se nameće kao ključna privredna grana primorja još od sredine 20. vijeka, kada počinje proces institucionalnog i infrastrukturnog usmjeravanja razvoja prema Jadranskoj obali. Izgradnja Jadranske magistrale i željezničke pruge Beograd–Bar stvorila je osnovu za prostorno otvaranje i povezivanje obalnog regiona sa unutrašnjošću i širim tržištem (*CANU, 2019*). Tokom socijalističkog perioda, turizam je bio organizovan kroz sistem državnih preduzeća i sindikalnih odmarališta, dok nakon 2000-ih dolazi do privatizacije 95% hotelskih kapaciteta, što označava početak tranzicije ka tržišno orijentisanom turizmu (*HVS Report, 2012*).

Budva, kao centralna tačka crnogorskog turizma, ostvaruje više od 30% ukupnih turističkih noćenja u državi, dok zajedno sa Barom, Herceg Novim, Kotorom i Tivtom čini više od 90% ukupnog turističkog prometa (*MONSTAT, 2023*). Poseban rast bilježi luksuzni turizam, sa projektima kao što su Porto Montenegro u Tivtu, Luštica Bay, Portonovi u Kumboru i renovirani Sveti Stefan.

Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore 2022–2025, turizam doprinosi sa oko 24% BDP-u države, dok se direktno i indirektno veže za preko 20% ukupne zaposlenosti. Pored klasičnog ljetnjeg odmorišnog turizma, razvijaju se i specijalizovani oblici – nautički, zdravstveni (npr. Institut „Dr Simo Milošević“ u Igalu), kulturni i ruralni turizam (*Strategija razvoja turizma CG, 2022*).

Primorski region ima dugu tradiciju pomorstva, koja seže još u srednji vijek. Luka Bar, kao najveća luka u zemlji, funkcioniše kao ključni tranzitni punkt za teretni i putnički saobraćaj i povezana je željeznicom sa centrom države i Srbijom. U Boki Kotorskoj, pomorstvo je istorijski imalo izuzetnu važnost – brodogradilište u Bijeloj i vojna luka Arsenal u Tivtu predstavljali su stubove pomorske industrije u 20. vijeku.

Danas je pomorska ekonomija doživjela određeni pad u odnosu na nekadašnju flotu SFRJ, ali

su otvoreni novi pravci razvoja kroz marinske servise, čarter plovidbu, kruzing industriju (posebno u Kotoru) i pomorsku edukaciju – npr. Pomorski fakultet Kotor, osnovan još 1959. godine. Trgovina i različite uslužne djelatnosti u obalnim opštinama su usko povezane sa sezonskim karakterom turizma. U ljetnim mjesecima dolazi do značajnog porasta privredne aktivnosti – naročito maloprodaje, ugostiteljstva, transporta i komunalnih usluga. Povećan promet roba i usluga tokom ljetnje sezone predstavlja vitalni segment lokalne ekonomije. Istovremeno, sve veći broj malih i srednjih preduzeća registruje se upravo u sektoru usluga.

Uprkos pogodnim klimatskim uslovima, poljoprivreda u primorskom regionu je potisnuta urbanizacijom i ekspanzijom turizma. Tradicionalne djelatnosti poput maslinarstva (naročito u Baru i Ulcinju), vinogradarstva i pčelarstva opstaju uz značajne izazove – usitnjenost posjeda, nedovoljna mehanizacija i nedostatak radne snage. Maslinarstvo je najznačajnije u Mrkojevićima i Starom Baru, gdje se nalaze višestoljetne masline, uključujući i čuvenu Staru maslinu, staru preko 2.000 godina (*Lalošević, 2000*). Ribarstvo, iako nekad glavni oslonac lokalnog stanovništva (posebno u Ulcinju, Boki i Budvi), danas je marginalizovano, sa malim brojem aktivnih ribara i nedovoljnom infrastrukturom za distribuciju. Postoje naponi da se ova djelatnost obnovi kroz subvencije i EU projekte prekogranične saradnje, ali i integracijom sa turističkom ponudom (tzv. fishing-tourism).

Značajni infrastrukturni zahvati – poput tunela Sozina (2005), regionalnog vodovoda (2010), modernizacije aerodroma Tivat, te investicija u putnu i komunalnu mrežu – omogućili su intenzivniji razvoj privrede i bolju integraciju primorja sa ostalim djelovima države. Ipak, izazovi ostaju: saobraćajne gužve u sezoni, pritisak na komunalne usluge i potreba za modernim urbanističkim planovima predstavljaju prepreke za održiv rast.

7. Pregled kretanja ukupnog broja stanovnika

7.1. Pregled prirodnog kretanja stanovništva

Pregled prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva opština Ulcinj, Bar, Budva, Kotor, Tivat i Herceg Novi pruža uvid u osnovne demografske procese koji su oblikovali ove zajednice tokom posmatranog perioda od 1948. do 2003. godine. Ovi procesi uključuju prirodno kretanje stanovništva, što obuhvata natalitet i mortalitet, kao i mehaničko kretanje stanovništva, koje se odnosi na migraciona kretanja unutar i izvan granica opština.

Prirodno kretanje stanovništva, definisano natalitetom i mortalitetom, predstavlja osnovni faktor koji utiče na demografski rast ili smanjenje populacije u nekoj oblasti. Tokom posmatranih decenija, opštine u primorskom regionu Crne Gore bilježe različite stope prirodnog priraštaja.

U periodu nakon Drugog svetskog rata, većina ovih opština bilježila je visoke stope nataliteta, što je bilo karakteristično za ruralnu populaciju i pretežno agrane zajednice. Međutim, sa urbanizacijom i socijalno-ekonomskim promenama u drugoj polovini 20. vijeka, bilježimo postepeno smanjenje stope nataliteta.

Opštine Budva i Herceg Novi, sa njihovom brzorastućom turističkom privredom, bilježe veći prirodni priraštaj tokom kasnijih decenija, zbog migracija mladih radno sposobnih ljudi u ove turističke centre. Sa druge strane, starije populacije u opštinama kao što su Bar i Kotor često dovode do veće stope mortaliteta i nižeg prirodnog priraštaja.

Tabela 1. Kretanje stanovništva po regionima 1948-2023

Godina	Crna Gora	Primorski region	Središnji region	Sjeverni region
1948	377,305	69,809	128,872	178,624
1953	419,950	76,080	145,201	198,669
1961	471,994	83,407	170,599	217,988
1971	529,604	96,851	202,708	230,045
1981	584,310	115,771	239,571	228,968
1991	615,035	134,687	261,756	218,592
2003	620,145	145,847	279,419	194,879
2011	620,029	148,683	293,509	177,837
2023	623,633	163,672	307,371	152,590

Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstata

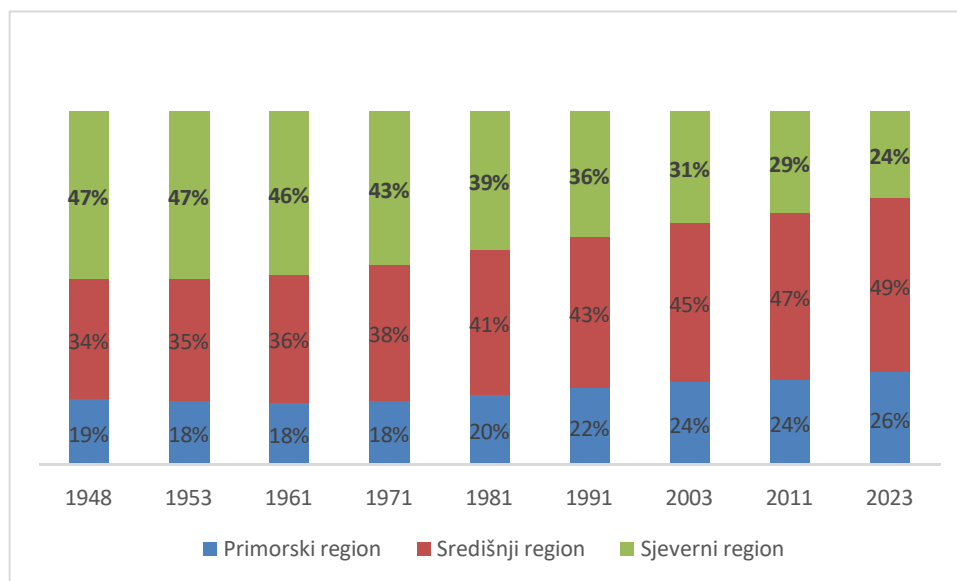
Tabela 1. prikazuje promjene broja stanovnika Crne Gore u cjelini, kao i broja stanovnika u njenim regionima: primorskom, središnjem i sjevernom u periodu od 1948. do 2023. godine.

Od 1948. godine do 2023. godine, populacija Crne Gore porasla je sa 377,305 na 623,633, što predstavlja značajan rast od oko 65%. Ovaj rast je rezultat kako prirodnog priraštaja, tako i migracionih pokreta, koji su različito učestvovali u različitim periodima.

Populacija primorskog regiona se povećala gotovo četiri puta tokom posmatranog perioda, sa 69,809 stanovnika 1948. godine na 163,672 stanovnika 2023. godine. Ovaj značajan rast može se pripisati razvoju turizma i urbanizaciji, koji su privukli stanovništvo kako iz unutrašnjosti Crne Gore, tako i iz drugih zemalja.

Središnji region bilježi još dramatičniji rast, od 128,872 1948. godine na 307,371 stanovnika 2023. godine. Razvoj glavnog grada Podgorice, kao administrativnog, ekonomskog i obrazovnog centra, ključni je faktor ovog rasta.

Za razliku od primorskog i središnjeg regiona, sjeverni region bilježi pad broja stanovnika sa 178,624 1948. godine na 152,590 2023. godine. Ovaj pad može se pripisati migracionim tokovima prema urbanim centrima i primorskom regionu gde su ekonomske prilike povoljnije. Povlačenje stanovništva sa sjevera, uzrokovano ekonomskim problemima i manjkom investicija, doprinijelo je smanjenju populacije u ovom regionu. Ukupan rast broja stanovnika Crne Gore reflektuje se uglavnom kroz rast u urbanizovanim i ekonomski dinamičnim regionima, posebno onim sa razvijenom turističkom infrastrukturom (primorski region) i administrativnim centrima (središnji region). Demografske promjene jasno ukazuju na migracione tokove unutar zemlje, gdje se stanovništvo seli iz severnih, manje razvijenih djelova ka više prosperitetnim centralnim i primorskim regionima.

Grafikon 1. Procentualno učešće regiona 1948-2023 (Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstata)

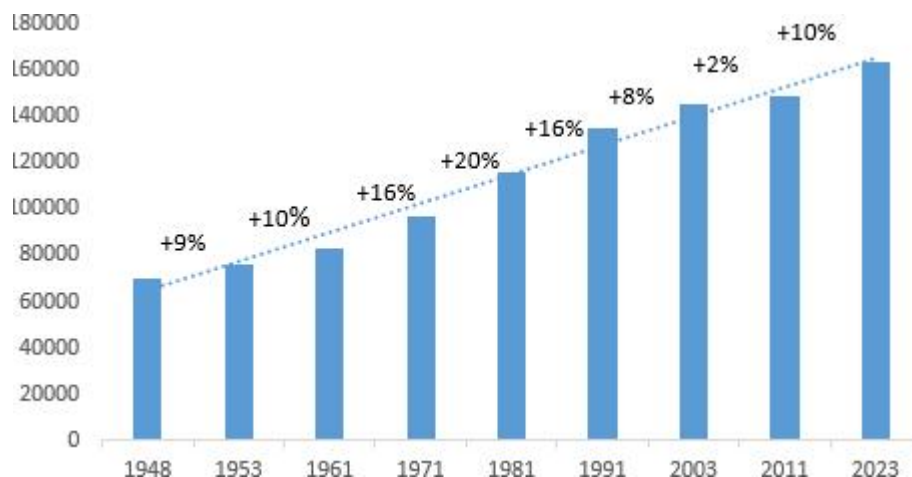
Grafikon prikazuje promjene u procentualnom učešću stanovništva primorskog, središnjeg i sjevernog regiona u ukupnoj populaciji Crne Gore u periodu od 1948. do 2023. godine. Učešće primorskog regiona u ukupnoj populaciji Crne Gore kontinuirano raste od 1948. godine, kada je bilo 19%, do 2023. godine kada iznosi 26%. Ovaj rast u procentualnom učešću ukazuje na sve veći privredni značaj primorskog regiona, prvenstveno zbog turističkog razvoja koji privlači migracione tokove ka ovom dijelu zemlje.

Procentualno učešće stanovništva u središnjem regionu pokazuje stalan rast, od 34% u 1948. godini do 49% u 2023. godini. Središnji region, kojem pripada i glavni grad Podgorica, kao administrativno, ekonomsko i obrazovno središte, bilježi najveći rast u procentualnom učešću stanovništva. Ovaj podatak reflektuje snažnu urbanizaciju i centralizaciju ekonomskih aktivnosti u Crnoj Gori.

Učešće sjevernog regiona u ukupnoj populaciji Crne Gore bilježi konstantan pad od 1948. godine, kada je iznosilo 47%, do 2023. godine kada iznosi 24%. Ovaj trend sugerise veliki odlazak stanovništva iz sjevernog regiona ka centralnim i primorskim djelovima zemlje, najviše zbog nedostatka ekonomskih ulaganja i manje razvijene infrastrukture u sjevernim delovima.

Grafik jasno prikazuje migracione i demografske trendove u Crnoj Gori tokom posmatranog perioda. Primorski i središnji regioni bilježe rast u procentualnom učešću stanovništva, što ukazuje na njihov privredni rast i privlačnost za migrante. S druge strane, sjeverni region pokazuje značajan pad, što ukazuje na depopulaciju i potrebu za strateškim razvojnim

intervencijama kako bi se smanjio ovaj negativni trend.

Grafikon 2. Rast broja stanovnika primorskog regiona 1948-2023 (Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstata)

Ukupan broj stanovnika primorskog regiona pokazao je kontinuiran rast od 1961. do početka 21. vijeka, nakon čega dolazi do usporavanja rasta i stagnacije, a ponegdje i blagog opadanja. Prema popisu 1961. region je imao oko 83 hiljade stanovnika . Do 1981. taj broj je porastao na 115,8 hiljada (što je povećanje za 38%) . Nastavak rasta zabilježen je i do popisa 2003. godine, kada primorski region dostiže oko 145,8 hiljada stanovnika . Nakon 2003. tempo rasta značajno slabi – do 2011. broj se jedva povećao na 148,7 hiljada. Prema popisu 2023. godine stanovništvo primorskih opština ponovo bilježi nešto brži rast, dostigavši ukupno oko 163,7 hiljada stanovnika (što čini približno 26% populacije Crne Gore) . Ovaj najnoviji porast broja stanovnika primorskog regiona ukazuje na ponovni intenzivniji priliv migranata u poslednjoj deceniji . Ključne razlike u dinamici rasta ogledaju se među opštinama. Sve opštine regiona su imale rast broja stanovnika u drugoj polovini 20. vijeka, ali su se trendovi tokom 21. vijeka razlikovali: u nekim opštinama je nastavljen trend rasta, dok je u drugim bio trend stagnacije ili blagog opadanja broja stanovnika.

Tabela 2. Broj stanovnika Primorskog regiona i opština 1961-2023

Opština	1961	1981	2003	2023
Herceg Novi	15,157	23,258	33,034	30,824
Kotor	16,642	20,455	22,947	22,746
Tivat	5,974	9,315	13,630	16,338
Budva	4,834	8,632	15,909	27,445
Bar	24,587	32,535	40,037	45,812
Ulcinj	16,213	21,576	20,290	20,507
Primorski region	83,407	115,771	145,847	163,671

Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstata

Iz tabele se vidi da je najveći apsolutni rast zabilježila opština Budva, čija se populacija od 1961. do 2023. uvećala gotovo šest puta (sa 4,8 hiljada na 27,4 hiljade). Slijede Tivat (skoro trostruko povećanje) i Bar (skoro duplo). Herceg Novi i Kotor su povećali broj stanovnika tokom druge polovine 20. vijeka, ali u novijem periodu bilježe stagnaciju ili pad. Ulcinj je dostigao vrhunac populacije oko 1981, da bi potom došlo do blagog opadanja i stagnacije.

Broj stanovnika Herceg Novog je rastao je sa 15 hilj. u 1961. na ~33 hilj. u 2003. ali nakon 2003. opština bilježi pad – na 30,8 hilj. u 2023. Negativni trend u posljednje dvije decenije povezan je sa slabim prirodnim priraštajem i iseljavanjem stanovništva.

Populacija Kotora je uvećana sa 16,6 hilj. u 1961. na 22,9 hilj. u 2003. Kotor je imao najsporiji rast među primorskim opštinama krajem 20. vijeka . Od početka 21. vijeka broj stanovnika stagnira (22,7 hilj. u 2023), uz nešto veći mortalitet i iseljavanje koji poništavaju mali prirodni priraštaj.

Stanovništvo Tivta poraslo je sa 6 hilj. u 1961. na preko 13,6 hilj. u 2003. i nastavlja da raste u 21. vijeku (preko 16 hilj. u 2023). Iako je rast usporen, Tivat i dalje bilježi pozitivan migracioni saldo, zahvaljujući atraktivnosti za doseljavanje (npr. razvoj turizma, Aerodrom Tivat).

Najdinamičniji rast – od malog primorskog gradića sa 5 hilj. stanovnika u 1961. do 27,4 hiljade u 2023 , Budva kontinuirano raste u svim posmatranim periodima i ima najveći rast stanovništva u Crnoj Gori, uslovljen istovremeno visokim prilivom migranata i pozitivnim prirodnim priraštajem . Kao populaciono najveća opština na primorju, Bar je porastao sa 24,6

hilj. u 1961. na 40 hilj. u 2003. i dalje na 45,8 hiljada u 2023 . Time Bar zadržava konstantan rast broja stanovnika, iako sa sve manjim procentualnim prirastom poslednjih dekada . Rast broja stanovnika u Baru uglavnom pokreću unutrašnje migracije (doseljavanje iz sjevernijih krajeva) uz umjeren prirodni priraštaj. Stanovništvo Ulcinja poraslo je od 16,2 hilj. u 1961. do 21,6 hilj. u 1981, nakon čega slijedi pad na 20,3 hilj. u 2003. i stagnacija na 20,5 hilj. u 2023 . Ulcinj od početka XXI vijeka ima trend opadanja broja stanovnika, uzrokovan prvenstveno emigracijom u inostranstvo . Prirodni priraštaj je još uvijek pozitivan, ali nedovoljan da nadomjesti odliv stanovništva. Ukupno gledano, primorski region je tokom posmatranog perioda znatno povećao udio u ukupnoj populaciji Crne Gore – sa oko 17% (1961) na preko 26% (2023).

Demografski razvoj primorskog regiona obilježen je značajnim promjenama u stopama nataliteta i mortaliteta tokom proteklih decenija. Na početku perioda, 1960-ih godina, primorske opštine su imale najniži natalitet i prirodni priraštaj u državi, uz najveće stope mortaliteta (umjerene vrijednosti) . To znači da je prirodni priraštaj (razlika nataliteta i mortaliteta) bio vrlo nizak – u opštini Budva sredinom 1960-ih iznosio je svega +1,6‰, dok je u nekim opštinama vjerovatno bio oko nule. Npr. primorje je od 1961. do 1981. godine imalo prirodni priraštaj od samo oko +6,4 hiljada stanovnika, što je mnogo manje od drugih regiona . Slab prirodni priraštaj u tom periodu bio je posljedica niže stope rađanja (manje djece po porodici u primorskim sredinama) i relativno starije strukture stanovništva na obali u to vrijeme. Imigracija stanovništva na primorje poslije 1970-ih doprinijela je promjeni ovakvog prirodnog trenda. Doseljavanjem uglavnom mlađeg stanovništva u obalne gradove poboljšana je starosna struktura, što je dovelo do rasta nataliteta i usporavanja rasta mortaliteta. Zahvaljujući tom efektu, primorski region je uspio da zaustavi negativne tendencije prirodnog kretanja – krajem posmatranog perioda primorje bilježi više stope nataliteta i prirodnog priraštaja, a niže stope mortaliteta od ostalih djelova države . Razlika je najuočljivija u opštini Budva: 1960-ih je Budva imala skoro najniži prirodni priraštaj u Crnoj Gori (+1,6‰), dok danas (posljednje godine) ima najveći prirodni priraštaj u državi od oko +7‰ (što spada u umjerene vrijednosti) . Ovaj skok rezultat je doseljavanja mladih porodica u Budvu i visokog nataliteta u novije vrijeme. Sve ostale primorske opštine trenutno takođe imaju pozitivne stope prirodnog priraštaja, ali one su uglavnom niske (reda veličine +1 do +3‰). Posebno se ističe Herceg Novi sa veoma niskom stopom prirodnog priraštaja – praktično na granici nulte. U Herceg Novom je natalitet opao, a mortalitet porastao usljed starenja stanovništva, pa prirodni priraštaj u novije vrijeme jedva održava pozitivan predznak. U cijelom primorskom regionu

danas se godišnje rodi tek nešto više ljudi nego što umre, dok je sredinom 20. vijeka situacija bila drugačija. Ipak, zahvaljujući dotoku stanovništva i posljedičnom “podmlađivanju” obalne populacije, primorje je izbjeglo demografski pad sa kakvim su suočeni sjeverni dijelovi Crne Gore. Prirodni priraštaj ostaje slab, ali pozitivan, i u kombinaciji sa migracionim prilivom obezbjeđuje blag porast populacije primorskog regiona.

Tabela 3. Demografski pokazatelji primorskih opština (2018–2022)

		Stopa prirodnog prirastaja	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta
Bar	2018	1,5	11,1	9,6
	2019	1,2	11,3	10,1
	2020	0,3	11,1	10,7
	2021	-4,5	9,5	14,0
	2022	-1.3	10.3	11.6
Budva	2018	9,0	16,9	7,9
	2019	10,3	17,2	6,9
	2020	8,2	15,9	7,6
	2021	4,2	16,4	12,2
	2022	6.2	14.6	8.4
Herceg Novi	2018	-1,1	9,9	11,0
	2019	-2,0	9,4	11,4
	2020	-2,9	9,8	12,7
	2021	-5,2	10,3	15,5
	2022	-1.7	10.6	12.3
Kotor	2018	0,7	11,8	11,1
	2019	1,5	13,5	12,0

	2020	-0,4	11,3	11,7
	2021	-4,6	11,3	15,9
	2022	-3.1	9.8	13.0
Tivat	2018	3,3	13,5	10,2
	2019	3,6	14,8	11,1
	2020	4,3	14,9	10,6
	2021	-0,7	12,5	13,2
	2022	4.5	14.0	9.6
Ulcinj	2018	-1,3	11,1	12,5
	2019	-0,1	10,7	10,8
	2020	-2,6	10,4	13,1
	2021	-9,1	11,1	20,2
	2022	0.3	11.6	11.3

Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstat-a

Tabela prikazuje demografske pokazatelje primorskih opština sa podacima o stopama prirodnog priraštaja, nataliteta i mortaliteta u periodu od 2018. do 2022. godine. Ovi pokazatelji pružaju uvid u demografske trendove i ukazuju na ključne probleme i izazove sa kojima se suočava stanovništvo ovog regiona. Opštine Herceg Novi, Kotor i Ulcinj konstantno bilježe negativan prirodni priraštaj, što ukazuje na to da broj umrlih premašuje broj rođenih. Ovaj trend je naročito izražen u Herceg Novom i Kotoru, gdje je stopa mortaliteta značajno viša od nataliteta. Budva i Tivat kao izuzeci, imaju pozitivne stope prirodnog priraštaja tokom većeg dijela analiziranog perioda. Budva, kao najdinamičnija opština u smislu ekonomskog rasta i migracija, bilježi visok natalitet i relativno nisku stopu mortaliteta, što rezultira pozitivnim priraštajem. Tivat, iako manja opština, pokazuje stabilan prirodni rast.

Uticaj pandemije COVID-19 (2020–2021): U većini opština primjetan je značajan pad prirodnog priraštaja u 2020. i 2021. godini, što se može povezati sa pandemijom. Posebno drastičan pad zabilježen je u Baru (-4,5), Kotoru (-4,6) i Ulcinju (-9,1) u 2021. godini.

Najstabilnija opština sa pozitivnim priraštajem je Budva. Iako je stopa priraštaja blago opala 2021. (4,2), Budva zadržava visoku stopu nataliteta i relativno nizak mortalitet.

Opština Herceg Novi je sa konstantno negativnim priraštajem, pri čemu je 2021. godina bila najkritičnija (-5,2). Visoka stopa mortaliteta i nizak natalitet ukazuju na problem starenja stanovništva. Slično Herceg Novom, Kotor bilježi negativan priraštaj, sa najvećim padom u 2021. (-4,6). Tivat ima relativno stabilan priraštaj, sa blagim padom u 2021. (-0,7), ali se već 2022. oporavlja (4,5). Ovo može biti rezultat migracija i privlačnosti Tivta kao ekonomski razvijenog područja. Priraštaj u Ulcinju oscilira, sa izrazito negativnom stopom u 2021. (-9,1), ali 2022. pokazuje znake oporavka (0,3).

Podaci ukazuju na jasne demografske izazove u primorskim opštinama, posebno u Herceg Novom, Kotoru i Ulcinju, gdje negativan prirodni priraštaj ukazuje na starenje populacije i mogući pad broja stanovnika u budućnosti. S druge strane, Budva i Tivat pokazuju pozitivne demografske trendove, što može biti povezano sa ekonomskim razvojem i prilivom stanovništva. Uticaj pandemije COVID-19 bio je značajan u svim opštinama, ali su Budva i Tivat najbrže pokazale znake oporavka.

7.2. Mehaničko kretanje stanovništva (migracije)

Primorski region Crne Gore imao je tokom cijelog posmatranog perioda pozitivan migracioni saldo – više stanovnika se doseljavalo nego odseljavalo. Intenzitet priliva stanovništva varirao je: najveći neto priliv zabilježen je u periodu 1981–2003 (region je dobio +27.926 stanovnika migracijom), dok je u periodu 2003–2017 saldo znatno manji (+1.390) usljed porasta iseljavanja . Ukupno u periodu 1961–2017. primorski region je putem migracija dobio oko 46.235 stanovnika . Ovaj migracioni priliv nadoknadio je relativno slab prirodni priraštaj regiona i omogućio kontinuiran rast ukupnog broja stanovnika, iako usporen poslednjih decenija .

Migracioni tokovi ka primorju obuhvatali su i unutrašnje migracije (iz drugih djelova Crne Gore) i međunarodne migracije. U drugoj polovini 20. vijeka ključnu ulogu imao je unutrašnji priliv – prvenstveno preseljavanje stanovništva iz sjevernog regiona ka južnim primorskim opštinama, podstaknuto urbanizacijom i ekonomskim razvojem turizma i lučkih gradova . Sjeverni region je nakon 1980-ih bilježio kontinuirani pad broja stanovnika upravo zbog iseljavanja prema centralnom i primorskom regionu . Tako je veliki dio rasta primorskih opština rezultat migracije iz manje razvijenih planinskih krajeva na obalu. Od 1990-ih sve veći značaj dobijaju i međunarodne migracije: doseljavanje stanovnika iz bivših jugoslovenskih republika tokom ratnih i posleratnih godina, povratak dijaspe, kao i priliv stranaca (posebno tokom 2000-ih, kada se primorje afirmiše kao atraktivna destinacija za život i investiranje strancima, npr. ruskim državljanima). Istovremeno, određeni broj lokalnog stanovništva primorskih opština emigrira u inostranstvo (trbuhom za kruhom, školovanje, ili iseljavanje čitavih porodica), što umanjuje ukupni migracioni bilans regiona u novije vrijeme.

Sve primorske opštine su tokom 1961–2023. imale kumulativno pozitivan migracioni bilans, osim mogućeg stagniranja u najskorijim godinama. Najveći apsolutni priliv stanovništva zabilježen je u opštinama Bar, Budva i Herceg Novi .

Zahvaljujući intenzivnom doseljavanju (uz umjeren prirodni priraštaj), Budva je od malog primorskog naselja prerasla u jednu od opština sa najbržim rastom stanovništva u Crnoj Gori . Bar i Tivat takođe bilježe kontinuiran rast broja stanovnika, iako sa postepeno nižim stopama u novije vrijeme . Opština Herceg Novi imala je dugo visok priliv (pogotovo tokom SFRJ perioda, npr. doseljavanje vojnih i civilnih lica zahvaljujući bazi Jugoslovenske mornarice u Boki), ali je nakon 2003. ušla u fazu stagnacije i blagog opadanja broja stanovnika . Kotor se istorijski odlikovao najmanjim rastom; početkom 21. vijeka broj stanovnika je uglavnom stagnantan . Ulcinj je

specifičan slučaj – uprkos doseljavanju iz unutrašnjosti, od početka 2000-ih prevagnulo je iseljavanje u inostranstvo, te Ulcinj bilježi pad stanovništva posljednjih decenija . .

Tabela 4. Migracioni saldo opština u periodu 2003–2017

Opština	Migracioni saldo (2003–2017)	Karakter
Budva	+3 048	imigracioni (priliv)
Bar	+1 909	imigracioni (priliv)
Tivat	+556	imigracioni (priliv)
Kotor	–707	emigracioni (odliv)
Ulcinj	–781	emigracioni (odliv)
Herceg Novi	–2 635	emigracioni (odliv)

Izvor: izrada autora na osnovu podataka Monstata

Posmatrano dugoročno, migracije su značajno izmijenile razmještaj stanovništva Crne Gore. Primorski region, iako čini svega 11,4% teritorije, danas u njemu živi oko 24,6% stanovništva Crne Gore . Ovaj udio je osjetno porastao u odnosu na 1960-e godine. Rapidna urbanizacija južnih obalnih krajeva (nasuprot depopulaciji mnogih sjevernih opština) dovela je do koncentracije stanovništva i privrednih aktivnosti u primorskim gradovima.

Migrantska populacija primorskog regiona je heterogena, sa raznovrsnim porijeklom i demografskim karakteristikama. Glavni izvori migracija prema primorju unutar Crne Gore bile su sjeverne opštine i djelimično centralni region. To potvrđuju i podaci da je više od polovine stanovništva primorskog regiona rođeno van te regije: već 2003. godine čak 53,1% stanovnika primorja bili su doseljenici, a samo 46,9% rođeni u istoj opštini (autohtoni) . Primorski region ima najveći udio doseljenog stanovništva od svih regiona – preko polovine populacije, naspram 38% u centralnom i 35% u sjevernom (2003) . To znači da je rast broja stanovnika primorskih opština dominantno migrantskog porijekla. U novije vrijeme, najveći unutrašnji priliv stanovništva na primorje ostvaren je iz opština sjevernog regiona koje su imale veliki odliv (npr. Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, itd.), ali je i Središnji region (naročito Podgorica) takođe zadržao značajan dio tih migranata.

Kada je riječ o međunarodnim migracijama, primorje Crne Gore je tradicionalno najatraktivniji dio zemlje stranim doseljenicima. Istorijski gledano, značajan broj stanovnika primorskih opština porijeklom je iz prostora bivše Jugoslavije (Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kosovo, Sjeverna Makedonija). Ovaj trend je bio izražen naročito krajem 20. vijeka (npr. migracije usljed ratnih dešavanja 1990-ih i ekonomske migracije ka stabilnijoj Crnoj Gori). U 21. vijeku, pored regiona ex-YU, uočljiv je priliv i iz drugih država, što se ogleda u rastu zajednice imigranata iz Rusije, Ukrajine, Njemačke, Turske i dr. Prema Popisu 2023, u ukupnoj populaciji Crne Gore evidentirano je 122.744 imigranta (lica koja su živjela u inostranstvu ≥ 1 godinu), odnosno oko 19,7% stanovništva. Najviše ih je doseljeno iz Srbije (44.303 lica), zatim Bosne i Hercegovine (16.082) i Ruske Federacije (14.853) (*Monstat, popis 2023*). Sličan poredak zemalja porijekla važi i za primorski region. Zapravo, priobalne opštine su posebna meta migranata iz pojedinih država: većina ruskih državljana u Crnoj Gori naselila se upravo na primorju (Budva, Bar, Herceg Novi), gdje su pokrenuli biznise ili kupili nekretnine tokom 2000-ih. Takođe, primorje je primilo i najveći dio doseljenika iz Srbije i regiona – npr. broj stanovnika primorskih opština porijeklom iz Srbije procjenjuje se na oko 15–16 hiljada, što je oko trećine svih imigranata u primorju.

Tabela 5. Država porijekla međunarodnih migranata u primorskom regionu

Država porijekla	Broj doseljenih u primorje
Srbija	15 700 ($\approx 31\%$)
Rusija	10 500 ($\approx 21\%$)
Bosna i Hercegovina	6 000 ($\approx 12\%$)
Hrvatska	3 200 ($\approx 6\%$)
Ukrajina	2 450 ($\approx 5\%$)

Izvor: preračun na osnovu rezultata popisa 2023

Demografski profil migranata pokazuje određene specifičnosti. Polna struktura migranata je približno uravnotežena, uz blagu prevagu žena. Na nivou Crne Gore, 52% imigranata čine žene (63.779 lica), a 48% muškarci (58.965 lica). Sličan odnos može se očekivati i u primorskom regionu (blaga feminizacija migracione populacije), što se objašnjava činjenicom da su među doseljenicima značajno zastupljene porodične migracije (udaje, ženidbe) i povratak

supružnika/majki, kao i duži životni vijek ženskog stanovništva u starijoj dobi koje se vraća iz inostranstva.

Migranti primorskog regiona obuhvataju gotovo sve starosne grupe, ali je starosna struktura pomjerena ka radno sposobnom i starijem stanovništvu. Doseljavanje je u najvećoj mjeri uvećalo kontingente stanovništva srednje dobi u primorskim opštinama. Na primjer, od ukupno 50 hiljada imigranata u primorju (prema Popisu 2023), najbrojnije su grupe od 30 do 49 godina starosti – otprilike 19,1 hiljada lica ili ~38% svih migranata spada u ovu dobnu skupinu (što je očekivano jer radno aktivne osobe najčešće migriraju). Značajan je i broj doseljenika starijih od 60 godina (~13,6 hiljada ili 27%), što upućuje na povratak penzionera iz inostranstva i doseljavanje starijih članova porodica. Nasuprot tome, mladi migranti su ređe zastupljeni: djeca i tinejdžeri ispod 20 godina čine svega oko 11% migranata (uglavnom kao pratnja doseljenih porodica), dok lica 20–29 godina čine oko 9% – mnogi mladi iz primorja odlaze na školovanje, ali se dio i vraća po završetku.

Tabela 6. starosna strukturu doseljenog stanovništva primorskog regiona

Starosna grupa	Broj imigranata u primorju	Učešće (%)
0–19 godina	5 540	11,0%
20–39 godina	14 254	28,4%
40–59 godina	16 883	33,6%
60 i više godina	13 572	27,0%
Ukupno	50 248	100%

Izvor: preračuni na osnovu podataka Monstata

Iz tabele vidimo da primorski region migracijom uglavnom dobija stanovništvo u radnoj i srednjoj dobi, što može biti pozitivno za lokalnu radnu snagu i demografsku obnovu. Istovremeno je prisutan i nemali udio starijih povratnika iz dijaspe, koji često dolaze u rodni kraj po penzionisanju. Ova dvojakost migracione struje znači da migracije pomažu i blago podmlađivanje stanovništva primorja i usporavanje starenja, ali i dalje postoji izazov starenja u opštinama gdje je odliv mlađih veći od priliva (npr. Ulcinj bilježi emigraciju mladih ka inostranstvu). Pozitivan primjer je Budva, koja je zahvaljujući velikom prilivu stanovništva uspjela znatno da podmladi svoju populaciju –

stopa prirodnog priraštaja u Budvi porasla je sa niskih 1,6‰ 1960-ih na 7,2‰ oko 2023, što je među najvišim u državi . To je direktna posljedica naseljavanja mladih porodica i radno aktivnih lica (koji podižu natalitet). Nasuprot tome, opštine sa slabijim doseljavanjem ili neto iseljavanjem pokazuju ubrzano demografsko starenje (Herceg Novi ima izraženo staračko stanovništvo i od 2011. opada broj stanovnika).

7.3. Posljedice migracija i demografske promjene u primorju

Migracioni tokovi su imali veliki uticaj na razvoj primorskih opština. Kontinuirani priliv stanovništva doprinio je ekonomskom rastu – obezbijedena je radna snaga za industriju, turizam i uslužne djelatnosti na obali, podstaknuto je tržište nekretnina i potrošnja. Obalne opštine, posebno Budva i Tivat, postale su žarišta investicija i razvoja (npr. izgradnja turističkih kompleksa, marina, hotela) i zahvaljujući migracijama izrasle su u dinamične urbane centre. Migranti su donijeli i novi socijalni kapital – znanja, preduzetništvo, kulture različitih krajeva – što je učinilo primorje demografski raznovrsnijim i kosmopolitskim dijelom Crne Gore. Na primjer, prisustvo ruske zajednice u Budvi i Baru dovelo je do osnivanja novih biznisa, ali i do kulturnog uticaja (dvojezični natpisi, ruski kulturni centri itd.). Takođe, povratnici iz dijaspeore često ulažu u svoje rodne krajeve (gradnja kuća za odmor, pokretanje porodičnih firmi), što doprinosi lokalnom razvoju. Nagli rast stanovništva stavio je na test lokalnu infrastrukturu. Budva, kao opština sa najbržim rastom, suočila se sa problemima planiranja – nedostatak kapaciteta u vodosnabdijevanju, saobraćajne gužve tokom sezone i pritisak na komunalne usluge posljedica su eksplozije stanovništva i izgradnje. S druge strane, opštine koje su imale umjereniji rast (Bar, Kotor) nešto su lakše održavale korak sa potrebama. Generalno, migracije su ubrzale proces urbanizacije primorja. Stepenn urbanizacije (udio gradskog stanovništva) u primorskom regionu porastao je do 2011. na 58,5% .

Migracioni priliv uglavnom koncentrisan u gradskim naseljima (gradsko područje Budve, Bara, Ulcinja, Herceg Novog, Kotoa i Tivta), što je dovelo do širenja gradova i transformacije nekadašnjih manjih naselja u prave urbane centre. Istovremeno, neka ruralna područja u zaleđu primorja su se ispraznila emigracijom prema obali, pa je demografski pritisak na krhke ekosisteme planinskog zaleđa smanjen, ali su zato obalska područja doživjela veliku populacionu gustinu. Primjer je Budva, čija je gustina naseljenosti porasla sa 40 st/km² (1960-ih) na 225st/km² u 2023. godini. Migracije su izmijenile etničko-kulturnu sliku primorja, tradicionalno mješovito stanovništvo obale (Crnogorci, Srbi, Hrvati, Bošnjaci/Muslimani, Albanci) dobilo je nove elemente – povećan je broj stanovnika porijeklom iz drugih bivših jugoslovenskih republika, a pojavile su se i nove manjinske zajednice (Rusi, Ukrajinci, itd.). To je obogatilo multikulturalnost regiona, ali

povremeno i otvorilo pitanja integracije i identiteta. Što se tiče društvene strukture, priliv mlađe i obrazovanije radne snage mogao bi poboljšati ljudski kapital primorja, ali istovremeno odliv mozgova (talentovanih mladih koji odlaze u inostranstvo) ostaje izazov, posebno za manje razvijene opštine.

Dakle, migracioni bilans primorskog regiona od 1961. do 2023. je pozitivan i predstavlja glavni motor demografskog rasta opština. Migracije su amortizovale prirodni pad stanovništva (usljed niskog nataliteta i starenja) i održale vitalnost primorja. Bez kontinuiranog doseljavanja, mnoge primorske opštine bi imale stagnaciju ili pad broja stanovnika s obzirom na dugo nizak prirodni priraštaj u regionu. Ipak, trendovi posljednjih godina upozoravaju na promjene – pojedine opštine (npr. Herceg Novi, Ulcinj) suočavaju se sa neto odlivom stanovništva, što može usporiti njihov razvoj ukoliko se nastavi. Budući razvoj primorskog regiona zavisiće u dobroj mjeri od sposobnosti da se zadrže mladi i privuku novi stanovnici. Dosadašnje iskustvo pokazuje da je primorje bilo i ostalo atraktivno za migrante, što je rezultiralo time da danas predstavlja jedan od najdinamičnijih demografskih i ekonomskih prostora Crne Gore, sa svim pratećim izazovima i prilikama koje migracije nose.

8. Strukturne karakteristike stanovništva

8.1. Biološke strukture

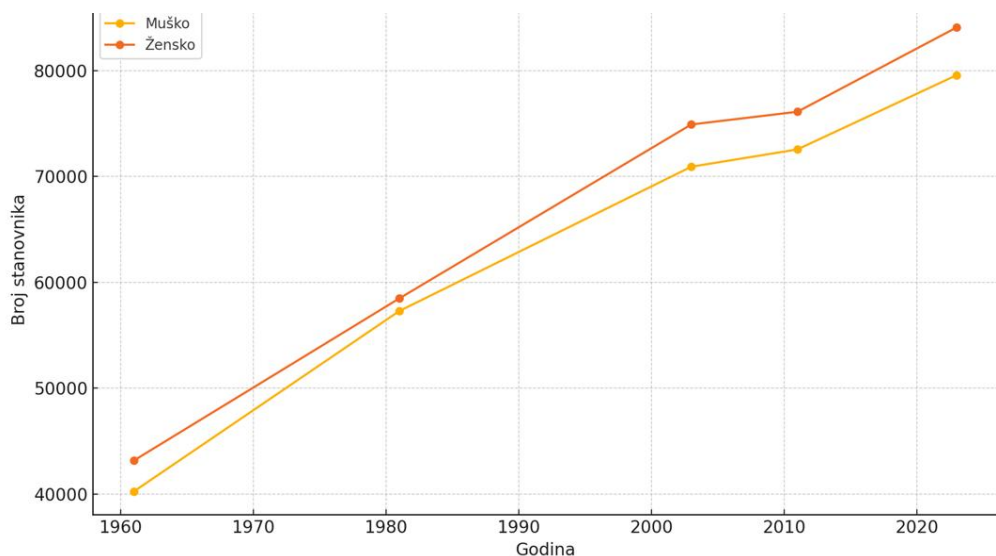
U najbitnije biološke strukture stanovništva spadaju struktura po polu i starosti iz kojih možemo ne samo da vidimo prošlost i sadašnjost već i budući demografski razvoj.

Podaci za period 1961-2023. godina ukazuju na značajan rast ukupnog broja stanovnika, kao i na relativno uravnotežen odnos između muške i ženske populacije kroz različite godine. Na primjer, 1961. godine bilo je 40.243 muškaraca i 43.164 žena, dok je u 2023. taj broj porastao na 79.580 muškaraca i 84.092 žena. Dakle, polna struktura ukupnog stanovništva regiona je uglavnom uravnotežena (tabela 7).

Tabela 7: Polna struktura primorskog regiona u periodu 1961-2023. godina

	1961	1981	2003	2011	2023
Muško	40,243	57,290	70,926	72,562	79,580
Žensko	43,164	58,481	74,921	76,121	84,092
Ukupno	83,407	115,771	145,847	148,683	163,672

Izvor: izrada autora prema podacima Monstata

Grafikon 3. Polna struktura primorskog regiona u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

U 1961. godini Primorski region je imao najstarije stanovništvo u Crnoj Gori sa najnižim

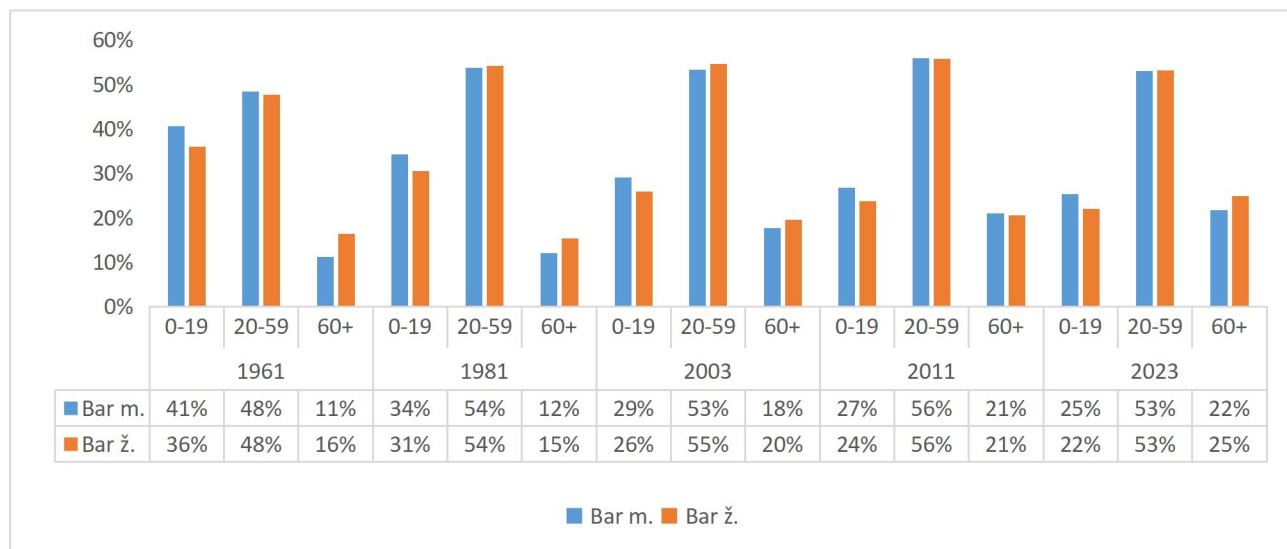
učešćem mladog i najvećim učešćem starog stanovništva, pa je bio u stadijumu na pragu demografske starosti. Zahvaljujući masovnoj imigraciji u regionu je značajno usporen proces starenja i danas je stanovništvo u stadijumu duboke demografske starosti kao i stanovništvo Crne Gore i ostalih regiona.

Tabela 8: Starosna struktura primorskog regiona u periodu 1961 i 2023. godina

1961	Pol	0-19		20-59		60 i više	
		broj	%	broj	%	broj	%
Primorski region	sv.	31 291	37,5	41 348	49,6	10 768	12,9
	m.	15 951	39,6	20 041	49,8	4 251	10,6
	ž.	15 340	35,5	21 307	49,4	6 517	15,1
2023							
Primorski region	sv.	38071	23,3	97940	59,8	27661	16,9
	m.	19759	24,8	47674	59,9	12147	15,3
	ž.	18312	21,8	50266	59,8	15514	18,4

Izvor: izrada autora prema podacima Monstata

U daljem radu će se analizirati starosno polna struktura pojedinih opština regiona. Promjena polne i starosne strukture opštine Bar kroz različite decenije može se promatrati kao odraz širih ekonomskih, društvenih i demografskih transformacija koje su zahvatile područje.

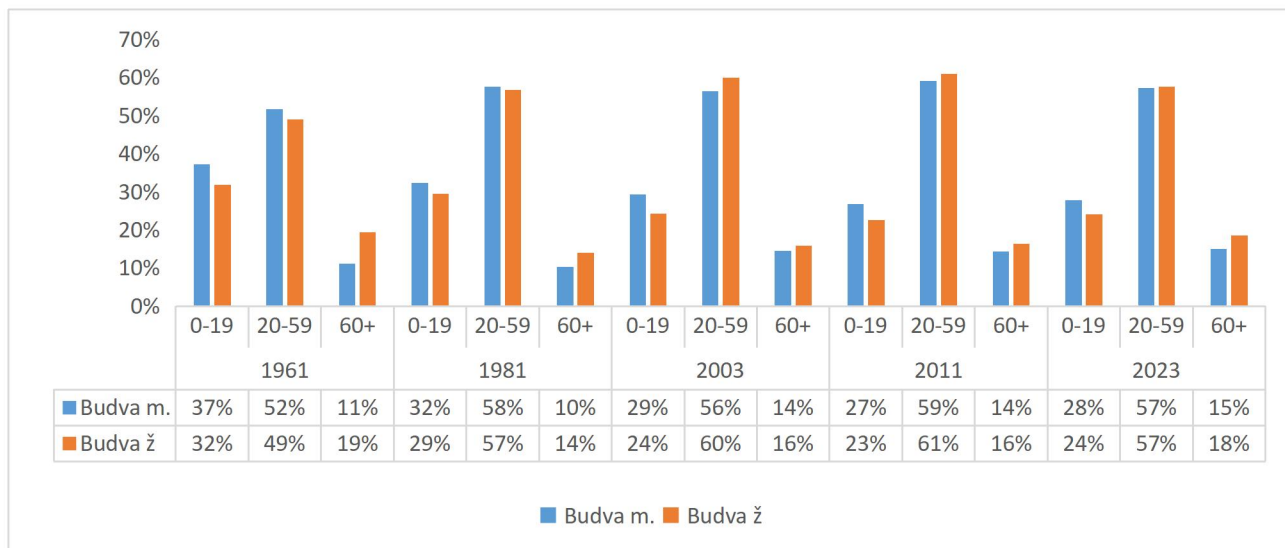

Grafikon 4. Starosno polna struktura opštine Bar u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Grafikon koji prikazuje podatke od 1961. do 2023. godine otkriva nekoliko ključnih promjena u demografskom sastavu stanovništva. Jedna od najočitijih promjena tokom decenija je kontinuirano smanjenje učešća mladog stanovništva. U 1961. godini, mladi (0-19 godina)

činili su značajan deo populacije (41% muškaraca i 36% žena). Međutim, do 2023. godine, učešće je opalo na 21% muškaraca i 22% žena. Ovaj podatak ukazuje na opadajući natalitet i moguće migracione tokove mladih ljudi ka urbanim centrima ili inostranstvu zbog obrazovnih i ekonomskih prilika. Starosna grupa (20-59 godina) pokazala je relativnu stabilnost tokom decenija, sa blagim fluktuacijama u procentima. U 1961. godini, ova grupa činila je 48% muškaraca i 48% žena, dok je 2023. godine taj broj iznosio 53% za oba pola. Ova stabilnost može se pripisati kontinuiranoj potrebi za radnom snagom koja održava balans između mladih i starijih grupa. Najdramatičniji trend koji proizlazi iz podataka je značajan rast učešća starijeg stanovništva. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 11% muškaraca i 16% žena. Do 2023. godine, ti procenti su porasli na 25% za oba pola. Ovaj fenomen reflektuje globalni trend starenja populacije, ali i produženog životnog vijeka i poboljšanja medicinskih usluga. Iako je polna struktura u većini starosnih grupa relativno ujednačena, interesantno je primijetiti da su žene uvijek bile u nešto većem procentu među starijom populacijom, što može biti rezultat dužeg prosečnog životnog vijeka žena u poređenju sa muškarcima. Ipak, u poslednjoj deceniji, relativna jednakost među polovima u svim starosnim grupama postala je uočljivija.

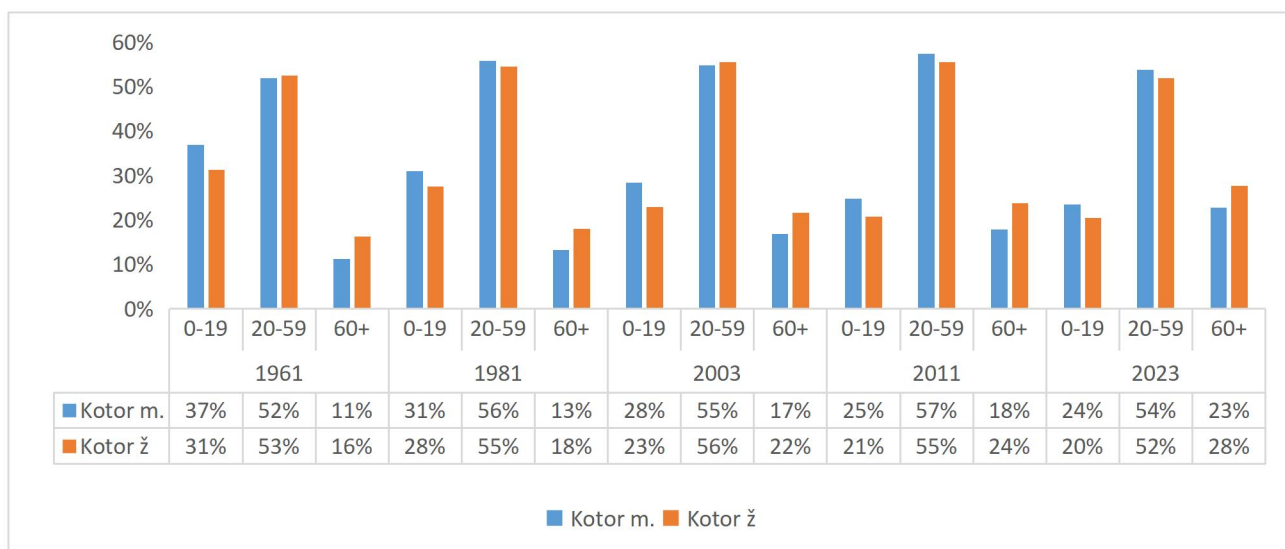
Promjena polne strukture i starosne strukture opštine Budva kroz različite decenije pruža uvid u šire socijalne, ekonomske i demografske transformacije koje su se dogodile u ovoj opštini.

Grafikon 5. Starosno polna struktura opštine Budva u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Slično kao i u mnogim drugim opštinama, statistika mladog stanovništva u Budvi pokazuje opadajući trend. U 1961. godini, mlado stanovništvo (0-19 godina) činili su 37% muškaraca i

32% žena. Tokom narednih decenija, učešće ove kategorije stanovništva je opadalo, i u 2023. godini iznosi 28% za muškarce i 24% za žene. Ovaj pad implicira smanjenje nataliteta, vjerovatno usljed brojnih faktora kao što su migracije, promjene društvenih normi i ekonomski uslovi. Procentualni udio radno aktivne populacije (20-59 godina) pokazuje značajnu konzistenciju tokom godina. U 1961. godini, radno aktivni muškarci činili su 52%, a žene 49%. Do 2023. godine, brojke ostaju visoke sa procentima od 57% za oba pola. Ova stabilnost može biti indikativna za stabilnu ekonomiju, ali i za stalni priliv radne snage usljed povećane mobilnosti i privlačnosti Budve kao turističke destinacije. Jedan od najuočljivijih trendova je značajno povećanje procenta starijeg stanovništva. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 11% muškaraca i 19% žena. Do 2023. godine, ovaj procenat je porastao na 23% muškaraca i 28% žena. Ovaj porast može se pripisati dužem životnom vijeku i ukupnom trendu starenja populacije.

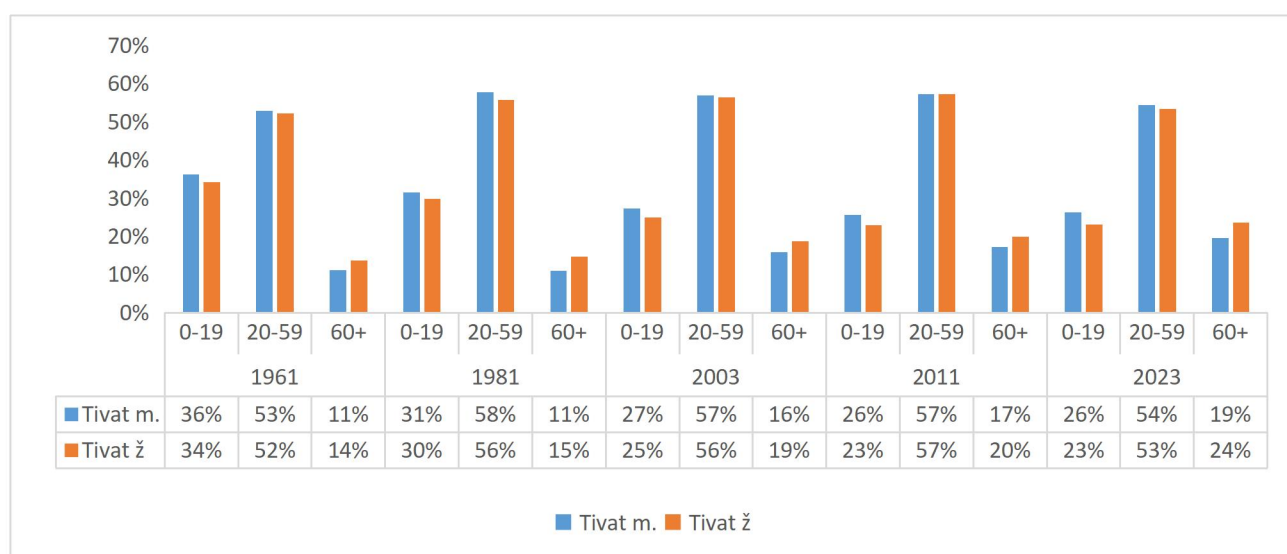
Grafikon 6. Starosno polna struktura opštine Kotor u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Promjena polne i starosne strukture opštine Kotor kroz decenije odražava širu demografsku tranziciju koja je zahvatila regiju. Najveća promjena u opštini Kotor je kontinuirano smanjenje procenta mladog stanovništva. Počevši od 1961. godine, mladi (0-19 godina) činili su značajan dio populacije sa 37% muškaraca i 31% žena. Međutim, do 2023. godine, ovaj procenat se smanjio na 20% muškaraca i 20% žena. Ovakav trend ukazuje na pad nataliteta i moguće migracione tokove mladih ljudi u potrazi za obrazovnim i ekonomskim prilikama.

Proporcija radno aktivne populacije (20-59 godina) pokazuje relativnu stabilnost kroz decenije. U 1961. godini, radno aktivni muškarci činili su 52%, a žene 53%. Do 2023. godine,

te brojke su 54% za muškarce i 52% za žene. Ova stabilnost može biti rezultat konstantne potrebe za radnom snagom u Kotoru, kao i stabilne ekonomske situacije koja privlači i zadržava ljude u radno aktivnoj dobi. Jedan od važnih trendova je značajno povećanje procenta starijeg stanovništva. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 11% muškaraca i 16% žena. Do 2023. godine, ovaj procenat porastao je na 23% muškaraca i 28% žena.

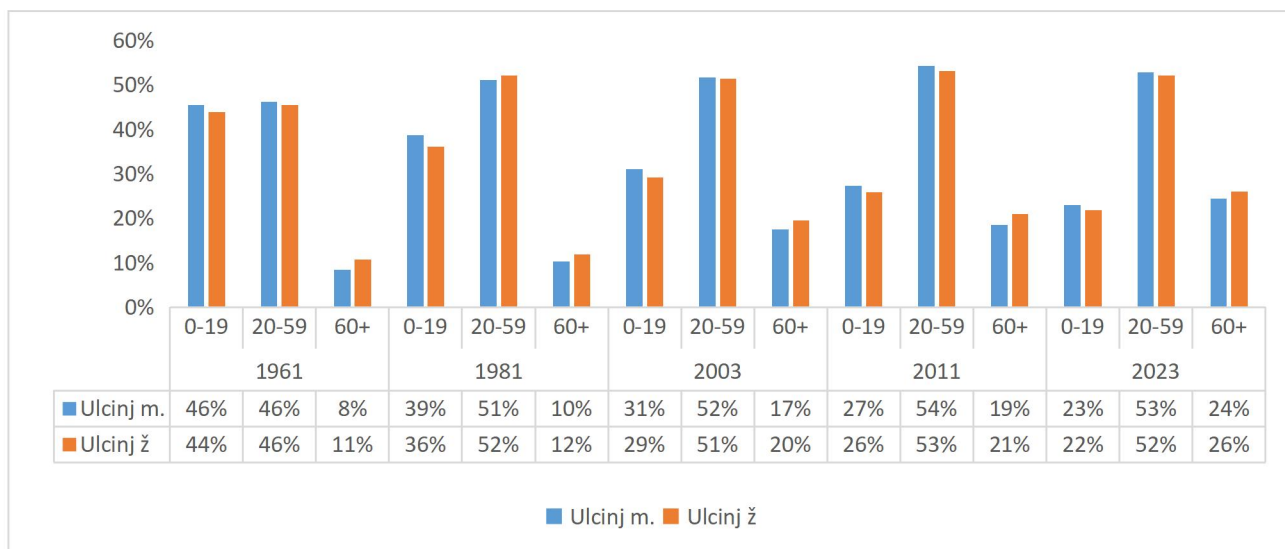
Proučavajući razlike po polu dolazimo do zaključka da su žene uvek bile brojnije u starijim starosnim grupama. Žene često doživljavaju duži životni vijek u poređenju sa muškarcima, što objašnjava veći procenat žena u grupi starijih od 60 godina u svakoj dekadi. U 2023. godini, žene čine 28% starijeg stanovništva, a muškarci 23%.

Grafikon 7. Starosno polna struktura opštine Tivat u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Jedna od značajnijih promjena unutar opštine Tivat kroz decenije je kontinuirano smanjenje procenta mladog stanovništva, od 1961. godine, kada je ova grupa (0-19 godina) činila 36% kod muškog i 34% kod ženskog stanovništva. Tokom narednih desetljeća, ovaj procenat postepeno opada, te u 2023. godini iznosi 26% za muškarce i 26% za žene. Ovaj pad ukazuje na smanjenje nataliteta i moguće migracione tokove mladih ljudi u potrazi za obrazovnim i ekonomskim prilikama van regije. Procentualni udio radno aktivne populacije (20-59 godina) pokazuje konzistentnost kroz decenije. U 1961. godini, radno aktivni muškarci činili su 53%, a žene 52%. Do 2023. godine, ove brojke su se blago promijenile, sa muškarcima na 54% i ženama na 53%. Ova stabilnost može se pripisati stalnoj potrebi za radnom snagom u Tivtu, kao i stabilnoj ekonomskoj situaciji koja privlači i zadržava ljude u radno aktivnoj dobi. Jedan od trendova koji je prisutan u svim opštinama regiona vidi se i ovdje - značajno

povećanje procenta starijeg stanovništva. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 11% muškaraca i 14% žena. Do 2023. godine, ovo procent postao je izraženiji, dostigavši 19% za muškarce i 24% za žene. Tokom svih decenija, žene su u starijim grupama bile brojnije, što se može objasniti dužim životnim vijekom žena u poređenju sa muškarcima. U 2023. godini, žene čine 24% starijeg stanovništva u odnosu na 19% muškaraca, što pokazuje blago smanjenje razlike koja je postojala u ranijim decenijama, ali još uvijek održava trend dužeg životnog vijeka žena.

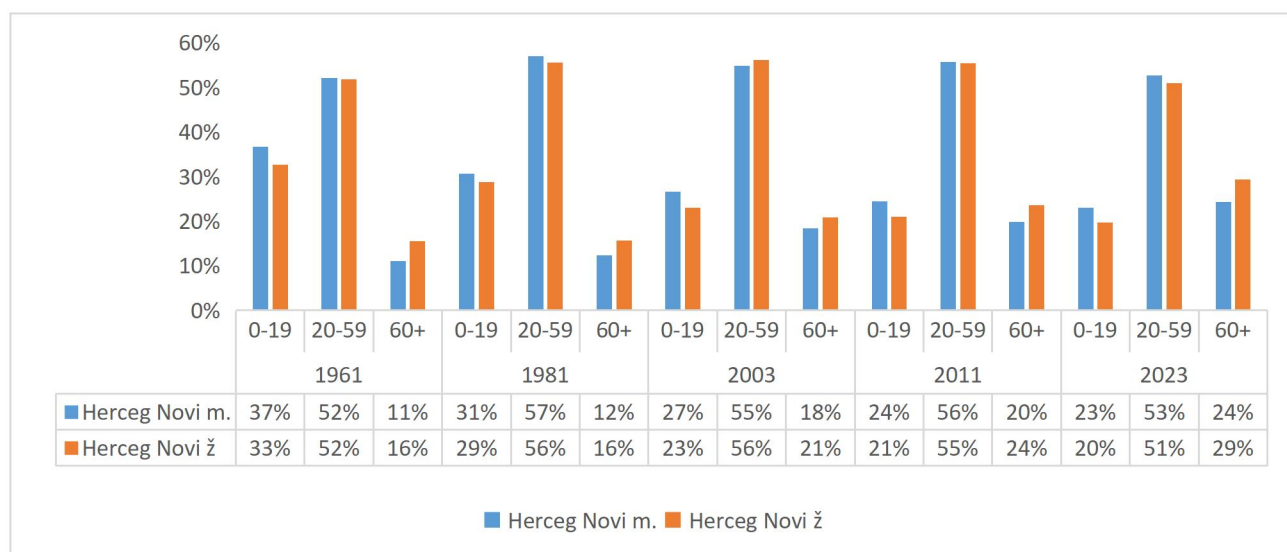
Grafikon 8. Starosno polna struktura opštine Ulcinj u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Jedan od trendova u podacima starosne strukture opštine Ulcinj je kontinuirano smanjenje udjela mladog stanovništva. U 1961. godini, mladi (0-19 godina) činili su 46% muškaraca i 44% žena. Tokom godina, ovaj procenat se postepeno smanjuje, te u 2023. godini iznosi 23% za muškarce i 23% za žene. Ovaj pad ukazuje na smanjenje nataliteta i migracione tokove mladih ljudi koji odlaze iz regije u potrazi za boljim obrazovnim i ekonomskim prilikama.

Procentualni udio radno aktivne populacije (20-59 godina) pokazuje relativnu stabilnost kroz decenije. U 1961. godini, radno aktivni muškarci činili su 46%, a žene 46%. Do 2023. godine, ove vrijednosti su blago porasle na 53% za muškarce i 52% za žene.

Kao i kod ostalih opština regiona značajno je povećanje udjela starijeg stanovništva. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 8% muškaraca i 11% žena. Do 2023. godine, ovaj procenat porastao je na 19% za muškarce i 24% za žene. Tokom posmatranog perioda, žene su bile brojnije u starijim starosnim grupama. Između 1961. i 2023. godine, žene u starosnoj kategoriji 60+ godine zadržale su veći udio nego muškarci, što je odraz dužeg životnog vijeka

žena. U 2023. godini, žene čine 26% starijeg stanovništva u poređenju sa 24% muškog.

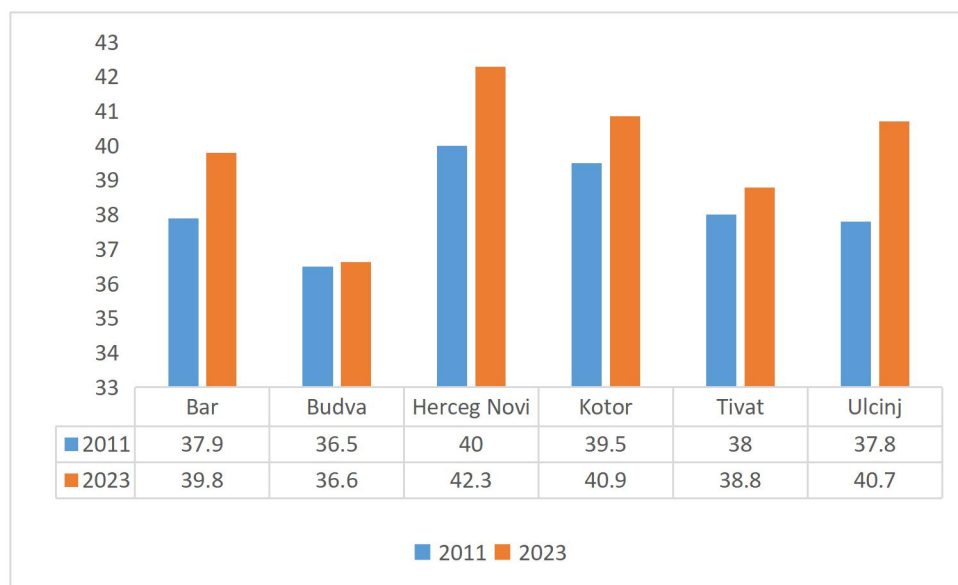

Grafikon 9. Starosno polna struktura opštine Herceg Novi u periodu 1961-2023. godina (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

U 1961. godini, mlado stanovništvo (0-19 godina) bilo su zastupljeno sa 37% kod muškog stanovništva i 33% kod ženskog. Tokom narednih desetljeća, ovaj procenat se postepeno smanjuje, pa u 2023. godini iznosi 20% za muškarce i 20% za žene. Ovaj pad ukazuje na smanjenje nataliteta i moguće migracione tokove mladih ljudi van regije. Procentualna zastupljenost radno aktivne populacije (20-59 godina) pokazuje relativnu stabilnost kroz decenije. U 1961. godini, radno aktivni muškarci činili su 52%, a žene 52%. Do 2023. godine, ove brojke su se blago smanjile na 53% za muškarce i 51% za žene. Ova stabilnost može se pripisati stalnoj potrebi za radnom snagom u Herceg Novom, kao i relativno stabilnoj ekonomskoj situaciji koja privlači i zadržava ljude u radno aktivnoj dobi.

Trend značajnog povećanja učešća starijeg stanovništva prisutan je i u ovoj opštini. U 1961. godini, stariji od 60 godina činili su 11% kod muškog i 16% kod ženskog stanovništva. Do 2023. godine, ovi procenati su porasli na 24% kod muškog i 29% kod ženskog stanovništva. Tokom svih decenija, žene su bile brojnije u starijim starosnim grupama. Između 1961. i 2023. godine, žene u starosnoj kategoriji 60+ godine zadržale su veći udio nego muškarci, što je odraz dužeg životnog vijeka žena. U 2023. godini, žene čine 29% starijeg stanovništva u poređenju sa 24% muškog stanovništva, što potvrđuje trajni trend dužeg životnog vijeka žena. Analizirajući promjene starosno polne strukture u opštinama u primorskom regionu kroz period 1961-2023. godina sve opštine prikazuju slične trendove koji ukazuju na osnovne demografske promjene sa značajnim implikacijama za budućnost. Smanjenje broja mladih

do 19 godina primjetno je u svim analiziranim opštinama. U početnim godinama (1961), mlado stanovništvo činilo je značajan dio ukupne populacije. Međutim, do 2023. godine, njihov procenat znatno se smanjio. U svim opštinama, radno aktivna populacija od 20 do 59 godina pokazuje relativnu stabilnost kroz vrijeme. Značajno povećanje starijeg stanovništva (preko 60 godina) je prisutno u svim opštinama. Povećanje ove starosne grupe je posledica starenja stanovništva, produženog životnog vijeka i poboljšanja zdravstvenih usluga.

Grafikon 10. Prosječna starost opština regiona 2021 i 2023. godine (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Prikazani grafikon ilustruje promjene u prosječnoj starosti stanovništva u šest crnogorskih opština – Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj – u periodu između 2011. i 2023. godine. Jasno se uočava opšti trend starenja stanovništva u svim opštinama, pri čemu je prosječna starost u 2023. godini viša nego 2011. godine, posebno u opštinama Herceg Novi i Ulcinj, gdje je proces starenja najviše izražen. Sličan trend se vidi i u Kotoru gdje prosječna starost prelazi 40 godina, što može sugerisati da su ove opštine sve više pogođene demografskim starenjem. S druge strane, Budva ima najmanju prosječnu starost među posmatranim opštinama, sa samo blagim povećanjem sa 36,5 na 36,6 godina. Ova stagnacija je rezultat privlačenja mlađeg stanovništva zbog turističkog i ekonomskog razvoja. Sličan trend se može uočiti u Tivtu, gdje je povećanje bilo relativno manje (sa 38 na 38,8 godina).

Tabela 9: Indeks starenja opština regiona 2023

	Broj stanovnika mlađih od 15	Broj stanovnika starijih od 60	Indeks starosti
Bar	5,909	10,697	181
Budva	3,964	4,617	116
Herceg Novi	3,544	8,297	234
Kotor	2,677	5,749	215
Tivat	2,149	3,518	164
Ulcinj	2,345	5,166	220

Izvor: izrada autora prema podacima sa Monstata

Indeks starosti je jedan od pokazatelja demografske strukture stanovništva, koji pokazuje odnos broja starijih osoba (60+) u odnosu na mlađe od 15 godina. Visoka vrijednost ovog indeksa ukazuje na starenje populacije, dok niže vrednosti sugerišu mlađu starosnu strukturu. Najviši indeks starosti ima opština Herceg Novi (234), što znači da na svakih 100 mladih osoba dolazi čak 234 starijih stanovnika. Odmah iza nje su Kotor (215), Ulcinj (220). Ovi podaci sugerišu da su ove opštine suočene sa intenzivnim starenjem populacije, što može imati ozbiljne posledice po tržište rada, zdravstveni i penzioni sistem. Bar (181) i Tivat (164) pokazuju nešto povoljniji odnos između starije i mlađe populacije, ali i dalje sa naglaskom na demografsko starenje. Bar ima relativno veću populaciju mladih (5.909), ali i značajan broj starijih (10.697), što ga stavlja u posttranzicijsku fazu demografskog razvoja. Od svih analiziranih opština, Budva ima najniži indeks starosti (116), što znači da na 100 mladih dolazi 116 starijih stanovnika. Opštine sa visokim indeksom starosti suočiće se sa značajnim izazovima u budućnosti koji uključuju pritisak na penzioni i zdravstveni sistem – sve veći broj starijih znači više zahtjeva za penzijama i zdravstvenim uslugama. Takođe, pad broja mlađih stanovnika može uzrokovati deficit u radno sposobnoj populaciji, što će otežati održavanje privredne aktivnosti.

Tabela 10: Koeficijent zavisnosti opština regiona 2023

	Broj stanovnika mlađih od 15	Radno sposobni (15-64)	Stariji od 65	Koeficijent zavisnosti
Bar	5,909	29,820	7,626	45
Budva	3,964	18,394	3,253	39
Herceg Novi	3,544	19,549	6,266	50
Kotor	2,677	14,633	4,219	47
Tivat	2,149	10,574	2,538	44
Ulcinj	2,345	13,290	3,759	46

Izvor: izrada autora prema podacima sa Monstata

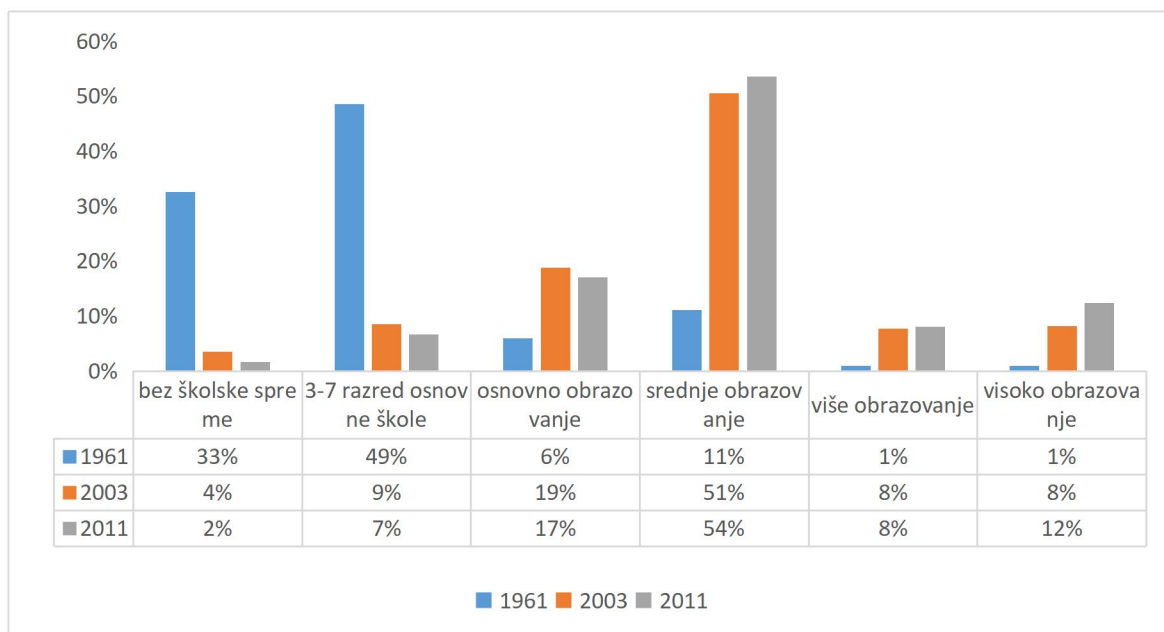
Koeficijent zavisnosti predstavlja odnos broja ekonomski zavisnih stanovnika (mlađih od 15 i starijih od 65) u odnosu na radno sposobno stanovništvo (15-64 godine). Njegova vrijednost izražena u procentima pokazuje koliko zavisnih osoba dolazi na 100 radno sposobnih. Opština Herceg Novi ima najviši koeficijent zavisnosti, što znači da na 100 radno sposobnih osoba dolazi 50 zavisnih (djece i starijih). Ovaj podatak ukazuje na ozbiljan demografski pritisak na radno sposobno stanovništvo, koje treba da izdržava polovinu populacije. Herceg Novi tradicionalno ima veći broj penzionera i starijih stanovnika, što dodatno povećava koeficijent zavisnosti. Mnogi mladi napuštaju opštinu zbog ograničenih poslovnih prilika, naročito izvan turističke sezone. Ova situacija može predstavljati problem za lokalnu ekonomiju, jer sve veći broj starijih osoba zahtijeva veće izdvajanje za penzije i zdravstvenu zaštitu, dok istovremeno opada broj radno sposobnih stanovnika koji pune budžet kroz poreze i doprinose. Opštine Kotor, Ulcinj i Tivat imaju slične vrijednosti koeficijenta zavisnosti, između 44% i 47%. Ove opštine imaju relativno visok broj starijih osoba u odnosu na radno sposobne, što ukazuje na trend demografskog starenja. U Kotoru, kao i u Herceg Novom, dominira starija populacija, dok Ulcinj ima nešto specifičniju demografsku strukturu, sa većim brojem mlađih, ali i sa značajnim brojem starijih zavisnih stanovnika. Tivat, iako ekonomski razvijen zbog turizma i investicija, ipak ima relativno visok koeficijent zavisnosti,

što može biti rezultat strukture stanovništva koje čini veliki broj starijih građana i sezonskih radnika koji ne ostaju trajno u opštini. Opština Budva se izdvaja sa najnižim koeficijentom zavisnosti (39%), što znači da na 100 radno sposobnih stanovnika dolazi samo 39 zavisnih osoba. Ovo je znatno niže u odnosu na druge opštine i ukazuje na povoljniju demografsku strukturu.

8.2. Socio ekonomske strukture stanovništva

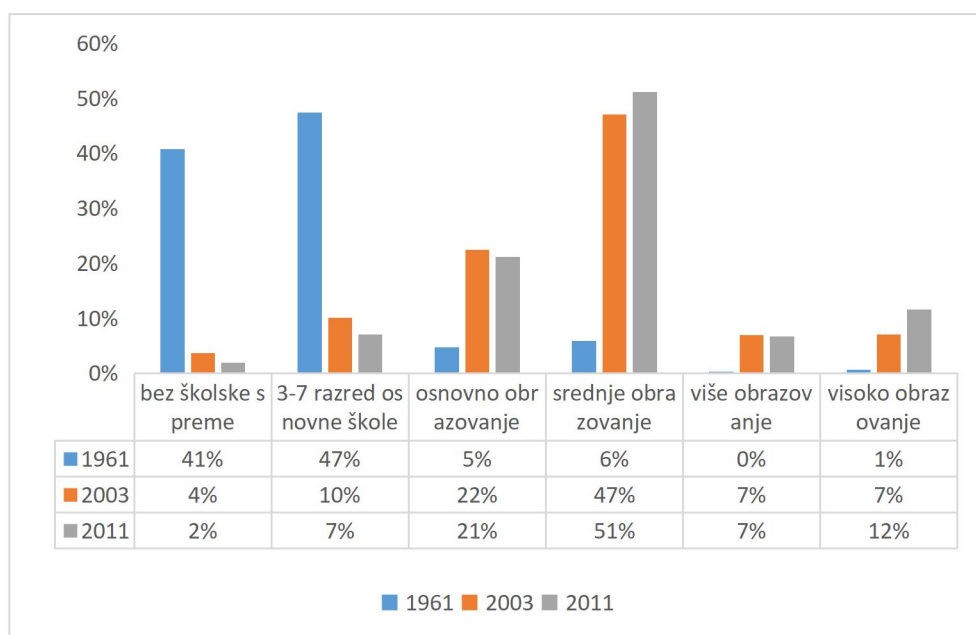
8.2.1. Obrazovna struktura stanovništva

Kada se vrše analize strukture stanovništva prema pismenosti i školskoj spremi onda se uzima kategorija stanovništva starija od 10 godina (kada se govori o pismenosti stanovništva), odnosno kategorija 15 i više godina starosti (kada se govori o školskoj spremi stanovništva). U Primorskom regionu, 1961. godine, čak 33% stanovništva bilo je bez školske spreme, dok je 49% imalo samo 3-7 razreda osnovne škole. Međutim, do 2011. godine ovaj procenat drastično opada – na 2% za one bez škole i 7% za one sa djelimičnom osnovnom školom. S druge strane, srednje obrazovanje doživljava najveći rast, sa samo 11% 1961. godine na 54% 2011. godine. Takođe, zapaža se značajan rast broja visoko obrazovanih, sa 1% u 1961. na 12% u 2011. godini.

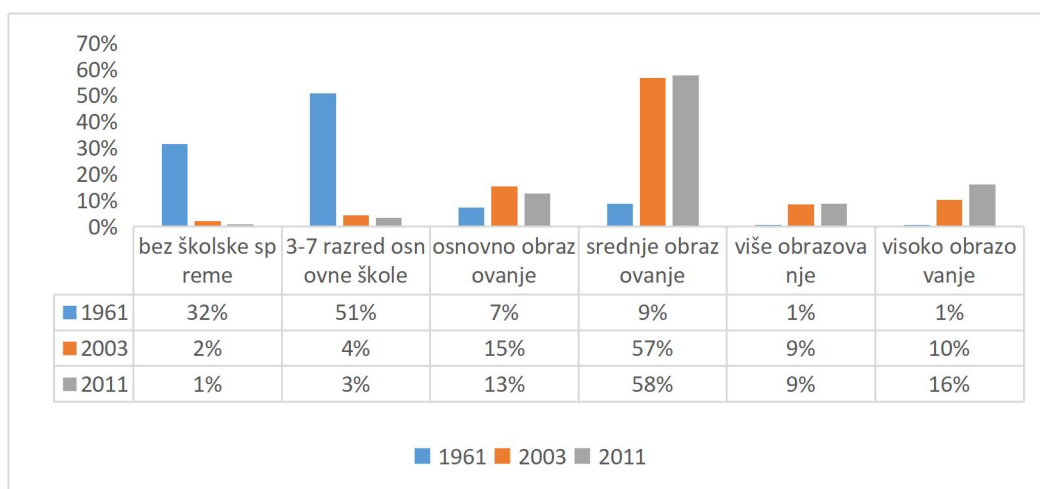

Grafikon 11. Obrazovna struktura primorskog regiona (Izvor: sopstvena izrada autora prema podacima Monstata)

Obrazovna struktura po opštinama uglavnom odražava strukturu regiona, u Baru 1961, 41% stanovništva nije imalo školsku spremu, dok je 47% završilo samo 3-7 razreda osnovne škole. Ovi procenti su drastično smanjeni do 2011. godine – na 2% i 7%. S druge strane, učešće lica sa srednjim obrazovanjem raste sa 6% u 1961. na 51% u 2011. godini, dok broj visoko obrazovanih raste sa 1% na 12%, što pokazuje značajan napredak u pogledu obrazovne strukture stanovništva.

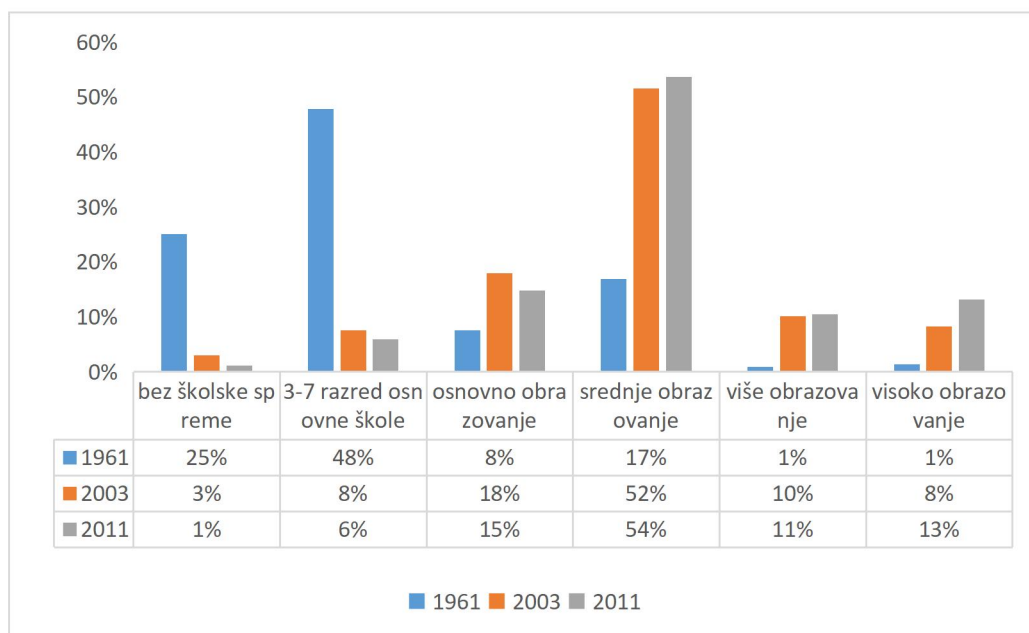
Grafikon 12. Obrazovna struktura opštine Bar (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Grafikon 13. Obrazovna struktura opštine Budva (Izvor: izrada autora prema podacima Monstat)

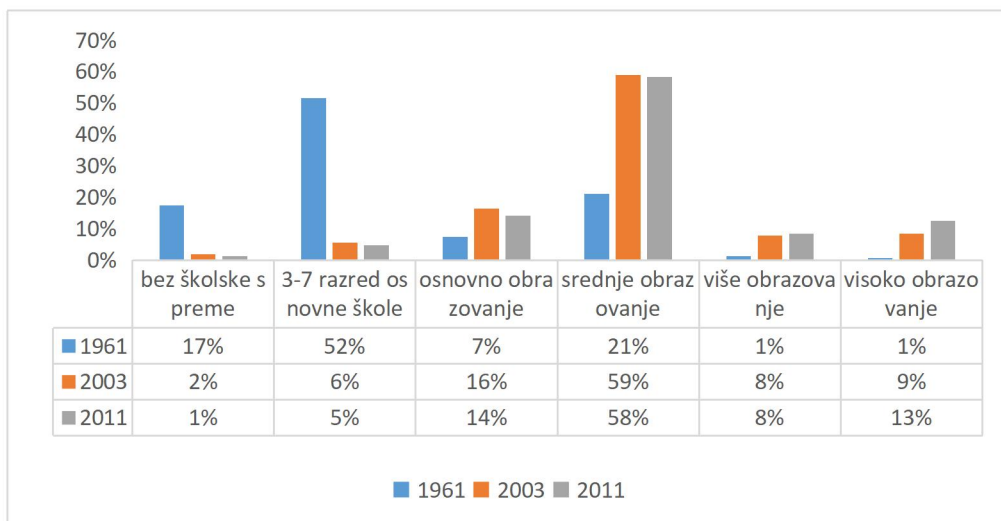
Godine 1961, veliki deo stanovništva Budve bio je bez školske spremu (32%) ili je imao samo 3-7 razreda osnovne škole (51%). Ovi procenti su drastično opali do 2011. godine – na

1% i 3%, respektivno. Paralelno s tim, došlo je do značajnog rasta broja osoba sa srednjim obrazovanjem, sa 9% u 1961. na 58% u 2011. godini. Takođe, uočava se pozitivan trend u višem i visokom obrazovanju – dok je u 1961. godini samo 1% stanovništva imalo visoko obrazovanje, do 2011. godine taj procenat raste na 16%.

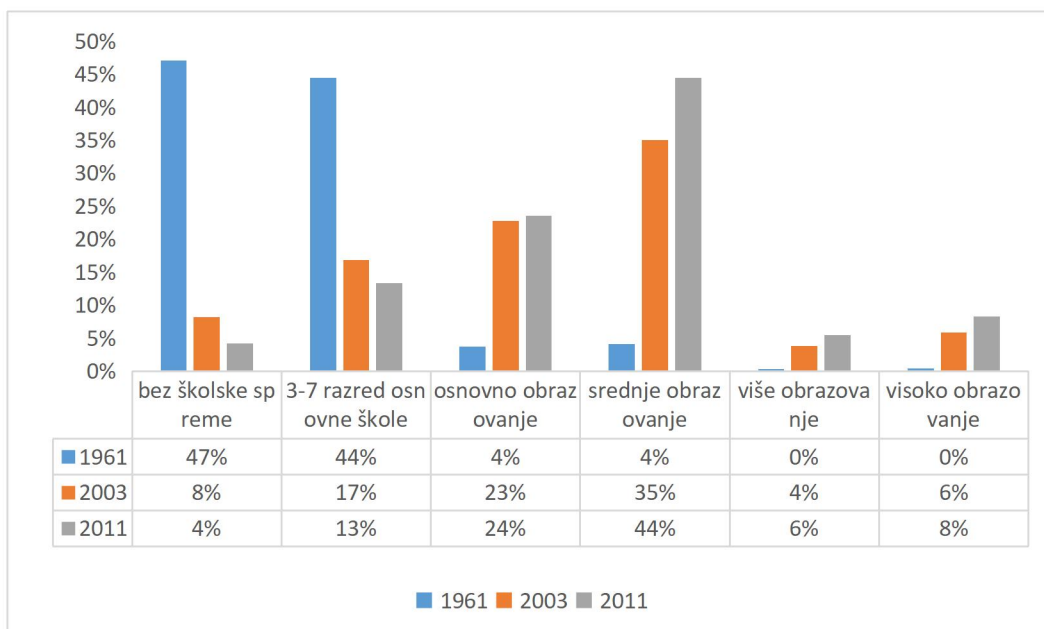
Grafikon 14. Obrazovna struktura opštine Kotor (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

U Kotoru su promjene obrazovne strukture stanovništva imale slične trendove kao u prethodnim opštinama. Godine 1961, čak 25% stanovništva nije imalo školsku spremu, dok je 48% imalo samo 3-7 razreda osnovne škole. Ove kategorije su do 2011. godine značajno smanjene – na 1% i 6%. Istovremeno, procenat ljudi sa srednjim obrazovanjem značajno raste, sa 17% u 1961. na 54% u 2011. Povećan je i broj visoko obrazovanih – sa 1% u 1961. na 13% u 2011.

Grafikon 15. Obrazovna struktura opštine Tivat (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

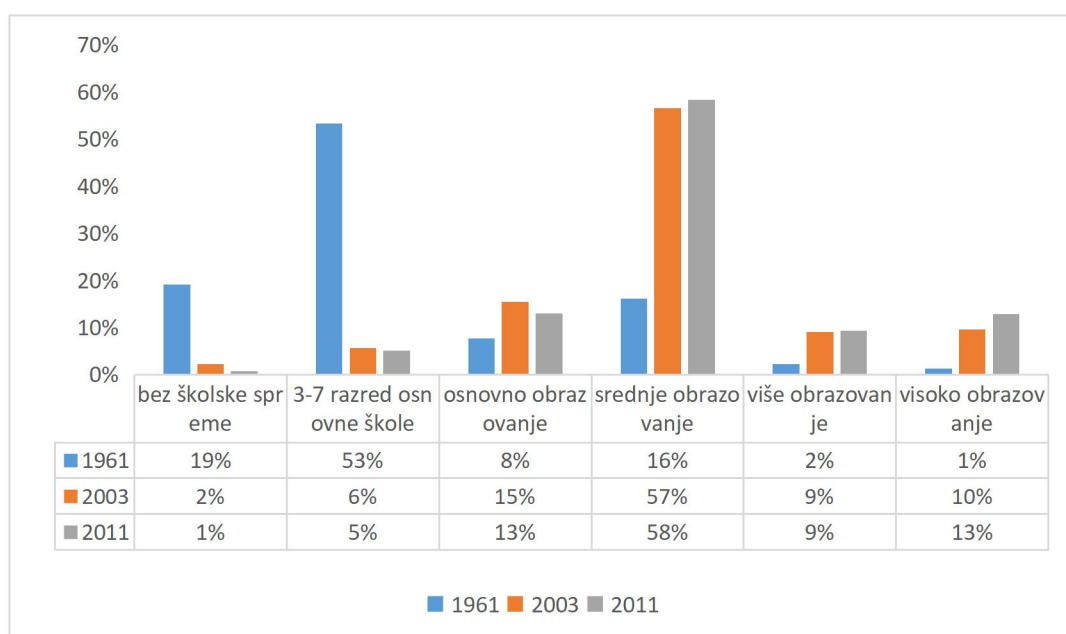
Godine 1961. u Tivtu je 17% stanovništva je bilo bez školske sprema, dok je čak 52% imalo samo 3-7 razreda osnovne škole. Do 2011. godine, ovi procenti su znatno smanjeni – na 1% za stanovništvo bez škole i 5% sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Srednje obrazovanje je postalo dominantna obrazovna kategorija, povećavši se sa 21% u 1961. na 58% u 2011. Takođe, primećuje se značajan rast visoko obrazovanih – sa 1% u 1961. na 13% u 2011, što ukazuje na poboljšane obrazovne mogućnosti i razvoj akademskih institucija.

Grafikon 16. Obrazovna struktura opštine Ulcinj (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Ulcinj je imao drugačiji obrazovni profil u 1961. godini, sa čak 47% stanovništva bez školske

spreme i 44% sa 3-7 razreda osnovne škole. Ove brojke su znatno više nego u Tivtu, što ukazuje na znatno niži nivo obrazovanja u tom periodu. Međutim, do 2011. godine dolazi do velikih promena – procenat stanovništva bez obrazovanja pada na 4%, dok se srednje obrazovanje povećava sa 4% u 1961. na 44% u 2011. Takođe, broj visoko obrazovanih raste sa 0% u 1961. na 8% u 2011, što ukazuje na pozitivne promjene u obrazovnoj strukturi.

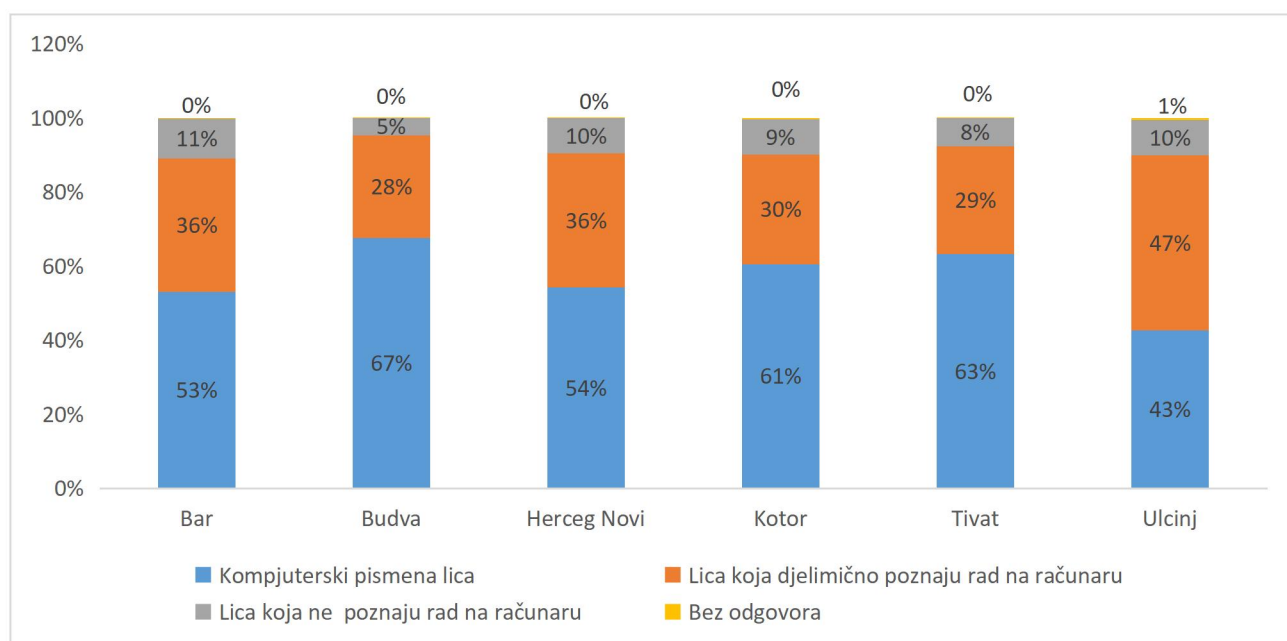

Grafikon 17. Obrazovna struktura opštine Herceg Novi (Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Godine 1961. najveći procenat stanovništva u opštini Herceg Novi imao je samo 3-7 razreda osnovne škole (53%), dok je 19% bilo bez ikakvog obrazovanja. Već u 2003. godini, procenat stanovništva bez obrazovanja pao je na 2%, a 2011. godine na samo 1%, što govori o značajnom poboljšanju osnovnog obrazovanja. Najveći rast bilježi srednje obrazovanje, koje je 1961. imalo samo 16% stanovništva, dok je do 2011. taj procenat porastao na 58%, čime je postalo dominantni nivo obrazovanja. Slično tome, kategorija stanovništva sa višim i visokim obrazovanjem je također imala značajan rast – dok je u 1961. godini samo 1%

stanovništva imalo visoko obrazovanje, do 2011. godine taj procenat iznosi 13%.

Podaci prikazani u grafikonima jasno ukazuju na značajan napredak u obrazovnoj strukturi stanovništva svih analiziranih opština od 1961. do 2011. godine. U svim opštinama došlo je do dramatičnog smanjenja broja ljudi bez formalnog obrazovanja i onih sa samo nekoliko razreda osnovne škole, dok je broj građana sa srednjim i visokim obrazovanjem značajno porastao. Godine 1961. veliki procenat stanovništva u svim gradovima imao je ili nikakvo obrazovanje ili samo nekoliko razreda osnovne škole. Do 2011. taj procenat je u svim opštinama pao na minimum (1-4%), što ukazuje na efikasnost obrazovnih reformi i veću dostupnost osnovnog obrazovanja. U 1961. godini srednje obrazovanje je imalo manje od 20% stanovništva u svim opštinama, dok je do 2011. taj procenat bio 50% ili više, čineći ga dominantnim stepenom obrazovanja. Najveći rast srednjeg obrazovanja primijećen je u Tivtu (58%), Budvi (58%) i Herceg Novom (58%). Godine 1961. procenat stanovništva sa visokom školom bio je gotovo zanemarljiv (oko 1% u svim gradovima). Do 2011. taj procenat se značajno povećao, posebno u Budvi (16%), Tivtu (13%) i Herceg Novom (13%), dok je u Ulcinju (8%) nešto niži. Ulcinj je imao najviše stanovništva bez obrazovanja 1961. godine (47%) i taj procenat je i dalje relativno viši nego u ostalim gradovima 2011. godine (4%). Takođe, procenat visoko obrazovanih u Ulcinju (8%) i dalje zaostaje u odnosu na ostale gradove.

Grafikon 18. Poznavanje rada na računaru kod stanovništva 15+ godina (2023) (Izvor: izrada

Grafikon prikazuje nivo informatičke pismenosti stanovništva starijeg od 15 godina u šest primorskih gradova Crne Gore – Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj. Najveći procenat kompjuterski pismenih lica je u: Budvi (67%), Kotoru (61%), Tivatu (63%) Herceg Novom (54%) i Baru (53%). U kategoriji delimičnog poznavanja rada na računaru: Ulcinj (47%) prednjači u ovoj kategoriji, što pokazuje da skoro polovina stanovništva ima osnovne, ali nedovoljne vještine. Herceg Novi (36%), Bar (36%), Kotor (30%), Tivat (29%) i Budva (28%) imaju relativno ujednačene vrijednosti. Najveći procenat osoba koje uopšte ne poznaju rad na računaru se je u opštinama: Bar (11%)), Herceg Novi (10%), Budva (5%), Kotor (9%), Tivat (8%) i Ulcinj (10%) gdje se pokazuje da još uvijek postoji određeni procenat populacije koja nema nikakve informatičke vještine. Treba nagalsiti da se radi uglavnom o starijoj populaciji.

Ulcinj ima najmanji procenat kompjuterski pismenih (43%) i najveći procenat osoba sa djelimičnim poznavanjem rada na računaru (47%), što ukazuje na slabiju digitalnu pismenost u poređenju sa ostalim opštinama. Takođe, u Ulcinju je primetan veći procenat onih koji ne poznaju rad na računaru (10%). Većina primorskih gradova Crne Gore pokazuje relativno visok nivo informatičke pismenosti, pri čemu Budva, Kotor i Tivat prednjače. Međutim, značajan dio stanovništva i dalje ima samo osnovne ili nikakve digitalne veštine, naročito u Ulcinju i delimično u Herceg Novom i Baru.

Tabela 11. Poznavanje stranih jezika (2023)

Opštine	Engleski	%	Ruski	%	Italijanski	%	Njemački	%	Francuski	%	Španski	%
Bar	14,891	40%	2,121	6%	2,530	7%	1,788	5%	766	2%	587	2%
Budva	11,703	54%	2,865	13%	1,299	6%	1,376	6%	579	3%	332	2%
Herceg Novi	12,138	47%	1,573	6%	1,987	8%	1,095	4%	491	2%	282	1%
Kotor	10,190	54%	1,087	6%	2,806	15%	468	2%	408	2%	460	2%
Tivat	6,707	51%	1,019	8%	1,185	9%	455	3%	381	3%	178	1%
Ulcinj		37%		2%		3%		12%		1%		1%

	6,385	267	516	2,067	198	91

Izvor: izrada autora prema podacima Monstata

Analizom poznavanja stranih jezika u Crnoj Gori za 2023. godinu, evidentno je da se engleski jezik najšire govori među stanovnicima svih opština. U opštinama poput Budve i Kotora, engleski je najzastupljeniji, sa visokih 54% populacije koja ga poznaje, a slijedi ga Herceg Novi sa 47% i Tivat sa 51%. Bar i Ulcinj imaju nešto niži postotak osoba koje govore engleski, sa 40% i 37% .

Ruski jezik pokazuje značajne varijacije između opština, sa najvišim procentom u Budvi (13%) i Tivtu (8%). U ostalim opštinama, ruski jezik je manje zastupljen, sa procentom između 2% u Ulcinju i 6% u Baru i Kotoru, dok Herceg Novi ima 6%. Ovaj podatak može biti refleksija jakih turističkih i poslovnih veza sa ruskim govornim područjima, pogotovo u Budvi.

Poznavanje italijanskog jezika je najviše u Kotoru, gde 15% populacije govori ovaj jezik, što može ukazivati na istorijske i kulturne veze sa Italijom. U ostalim opštinama, italijanski jezik je manje prisutan, sa rasponom od 6% u Budvi do 7% u Baru, dok su Herceg Novi i Tivat na 8% i 9%. Ulcinj ima najmanju zastupljenost italijanskog, sa 3%.

Analiza njemačkog jezika pokazuje da Ulcinj ima najviši postotak govornika, sa 12%, što je znatno više od ostalih opština. Bar i Budva slijede sa 5% i 6%, dok je poznavanje njemačkog jezika u Herceg Novom, Kotoru i Tivtu niže, sa 2%, 4% i 3%.

Francuski jezik ima ujednačenu prisutnost od 2% do 3% u većini opština, sa najnižom zastupljenošću u Ulcinju (1%). Engleski, ruski, italijanski i njemački jezici su očigledno dominantni izbor stranih jezika u obrazovanju i svakodnevnoj upotrebi.

Španski jezik je najmanje prisutan među analiziranim jezicima, s procentom koji se kreće od 1% do 2% u svim opštinama. Najviši postotak je u Baru, Budvi i Kotoru, sa 2%, dok Herceg Novi, Tivat i Ulcinj imaju 1%.

Opšti zaključci impliciraju da turističke i ekonomske veze sa određenim zemljama imaju jak uticaj na izbor stranih jezika stanovništva. Engleski jezik je univerzalan i najrasprostranjeniji, dok ruski, italijanski i njemački jezici reflektuju specifične regionalne interese i veze. Francuski i španski jezici imaju manji uticaj, ali su i dalje važan dio jezičkog pejzaža Crne Gore.

8.2.2. Etnička i konfesionalna struktura

Primorski region, posebno gradske sredine odlikuje etnička heterogenost koja je posljedica intenzivnih migracionih kretanja prema njemu.

Tabela 12. Nacionalni sastav primorskog regiona- popis 2023. godine

	Crnogorci				Srbi				Bošnjaci			
	1991	2003	2011	2023	1991	2003	2011	2023	1991	2003	2011	2023
Bar	50.9%	47.3%	46.5%	42.3%	9.8%	27.7%	25.3%	26.1%	-	2.3%	5.1%	1.2%
Budva	62.5%	45.3%	48.2%	35.6%	22.5%	40.9%	37.7%	35.8%	-	0.2%	0.4%	0.7%
Kotor	55.2%	46.8%	48.9%	46.4%	14.1%	30.9%	30.6%	35.1%	-	0.1%	0.1%	0.5%
Tivat	33.5%	30.0%	33.2%	32.8%	15.3%	35.2%	31.6%	34.5%	-	0.3%	0.7%	0.3%
Ulcinj	12.4%	11.9%	12.4%	11.9%	1.7%	7.4%	5.7%	5.0%	-	1.5%	2.2%	0.3%
H.Novi	40.8%	28.6%	33.7%	29.8%	30.9%	52.9%	48.9%	48.3%	-	0.2%	0.2%	0.1%
	Muslimani				Albanci				Ostalo			
	1991	2003	2011	2023	1991	2003	2011	2023	1991	2003	2011	2023
Bar	13.8%	6.4%	7.7%	3.4%	12.4%	7.6%	5.9%	4.2%	13.1%	8.7%	9.4%	15.5%
Budva	1.5%	1.3%	0.6%	0.2%	0.5%	0.4%	0.5%	0.4%	13.0%	11.9%	12.6%	27.5%
Kotor	0.7%	0.5%	0.3%	0.1%	0.3%	0.3%	0.4%	0.3%	29.7%	21.4%	19.7%	17.8%
Tivat	2.1%	1.1%	0.8%	0.6%	1.3%	1.1%	0.7%	1.0%	47.8%	32.3%	32.9%	30.0%
Ulcinj	4.8%	3.4%	3.8%	1.6%	72.1%	72.1%	70.6%	73.5%	9.0%	3.7%	50.0%	4.1%
H.Novi	1.2%	0.7%	0.5%	0.3%	0.3%	0.1%	0.1%	0.2%	26.8%	17.5%	16.5%	21.2%

Izvor: izrada autora prema podacima Monstata

Tabela prikazuje promjene u nacionalnom sastavu stanovništva u primorskim opštinama Crne Gore (Bar, Budva, Kotor, Tivat, Ulcinj i Herceg Novi) kroz popisne godine 1991, 2003, 2011 i 2023.

Prva uočljiva tendencija je kontinuirani pad procenta Crnogoraca u svim opštinama. U Baru je procenat Crnogoraca opao sa 50,9% u 1991. na 42,3% u 2023, u Budvi sa 62,5% na 55,6%, dok je u Herceg Novom pad još izraženiji – sa 40,8% (1991) na 29,8% (2023).

Udio Srba pokazuje suprotan trend – rast između 1991. i 2003, a potom stabilizaciju ili blagi pad. U Budvi je procenat Srba porastao sa 22,5% (1991) na 40,9% (2003), da bi u 2023. godini opao na 35,8%. Sličan obrazac se primjećuje i u Tivtu i Kotoru, gde je procenat Srba sada blago viši nego 1991, ali niži nego 2003. Herceg Novi ostaje opština sa najvećim udjelom Srba (oko 48% u poslednja dva popisa), dok je u Ulcinju njihov udio uvijek bio nizak.

Bošnjaci i Muslimani zadržavaju relativno stabilne udjele, s tim da je njihov broj u blagom porastu u Baru (Bošnjaci od 2,3% u 2003. na 8,5% u 2023), dok su u ostalim opštinama procenti i dalje niski.

Albanci čine dominantnu etničku grupu u Ulcinju, gdje njihov procenat ostaje stabilan (oko 72-73%). U ostalim opštinama, njihov udio je simboličan, sa minimalnim varijacijama.

Najveće promjene primećuju se u kategoriji „Ostali“. U Baru je njihov udio skočio sa 13,1% (1991) na 15,5% (2023), dok je u Budvi taj procenat čak 27,5% u 2023, što ukazuje na povećan broj ljudi koji se ne izjašnjavaju prema standardnim etničkim kategorijama ili pripadaju manjinskim grupama. Takođe, u Tivtu i Herceg Novom zadržava se visoka vrijednost ove kategorije. Analiza podataka ukazuje na trend opadanja broja Crnogoraca u svim opštinama, rast i stabilizaciju procenta Srba, blagi porast Bošnjaka u Baru, stabilan udio Albanaca u Ulcinju i značajan rast kategorije „Ostali“.

Tabela 13. Kategorija „ostali“ popis 2023

	Bar	Budva	Herceg Novi	Kotor	Tivat	Ulcinj
Hrvati	0.6%	0.5%	1.7%	5.7%	12.0%	0.2%
Bjelorusi	0.4%	0.8%	0.4%	0.1%	0.2%	
Bosanci	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.2%
Crnogorci- Muslimani	0.1%					0.1%
Crnogorci- Srbi	0.1%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.1%
Egipćani	0.0%	0.7%		0.1%	1.1%	
Goranci	0.1%	0.0%				
Jugosloveni	0.3%	0.4%	0.7%	0.7%	0.5%	0.1%
Mađari	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	
Makedonci	0.2%	0.2%	0.3%	0.3%	0.3%	0.1%
Muslimani-	0.1%		0.0%			

Crnogorci						
Njemci	0.2%	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%
Romi	0.3%	0.1%	0.9%	0.1%	0.3%	1.3%
Rusi	6.0%	13.6%	6.3%	2.1%	5.4%	0.3%
Slovenci		0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	
Srbi- Crnogorci	0.2%	0.2%	0.4%	0.3%	0.2%	0.1%
Tatari	0.1%	0.2%	0.1%			
Turci	0.3%	1.3%	0.2%	0.2%	1.1%	0.1%
Ukrajinci	2.0%	3.8%	1.0%	0.5%	1.0%	0.1%
Regionalna pripadnost	0.0%	0.3%	1.1%	1.0%	0.7%	
od toga Bokelji		0.1%	1.0%	0.9%	0.6%	
Ostale nacije	1.0%	1.2%	0.9%	0.8%	1.6%	0.4%
Ostalo	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.3%	
Ne želi da se izjasni	3.2%	3.5%	6.5%	5.3%	4.3%	1.1%

Izvor: sopstvena izrada autora prema podacima sa Monstata

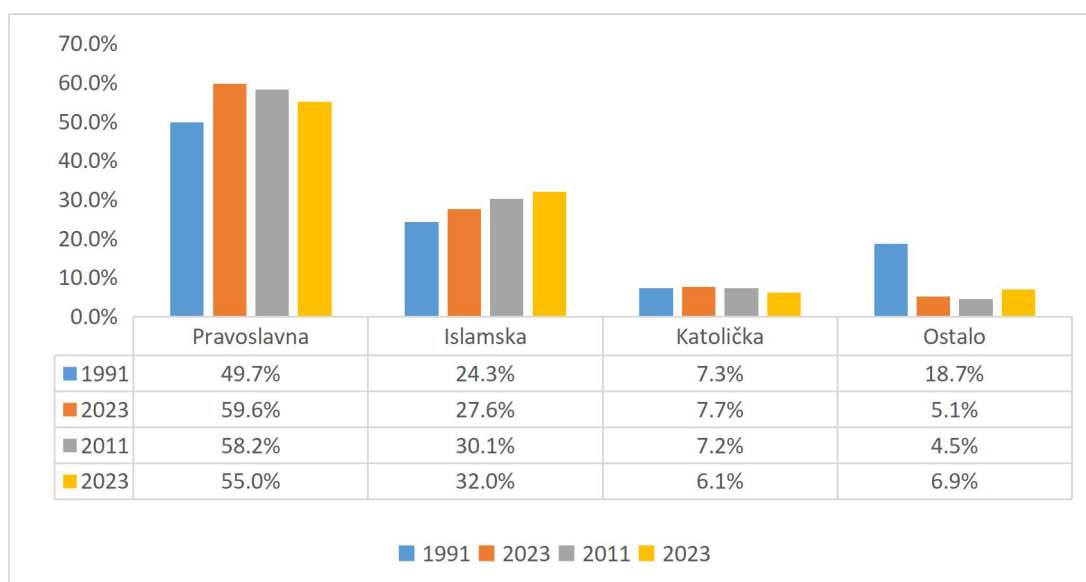
Ova tabela prikazuje kategoriju „ostali“ na popisu 2023. Kategorija „ostali“ obuhvata manjinske etničke grupe i pojedince koji se nijesu izjasnili kao Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Muslimani ili Albanci, već su se opredijelili za drugačije etničke identitete.

Jedan od najuočljivijih podataka je značajan procenat Hrvata u Tivtu (12,0%), što je više nego u ostalim opštinama, gde se njihov udio kreće od 0,2% (Ulcinj) do 5,7% (Kotor). Ovaj trend u Tivtu je očekivan, s obzirom na istorijsku prisutnost hrvatske zajednice u Boki Kotorskoj. Kotor takođe ima značajan procenat Hrvata, dok je njihov broj u ostalim primorskim opštinama znatno niži. Druga etnička grupa koja se ističe su Rusi, posebno u Budvi (13,6%), Tivtu (5,4%) i Herceg Novom (6,3%). Udio Jugoslovena, koji je na ranijim popisima bio značajniji, sada je relativno nizak – od 0,1% u Ulcinju do 0,7% u Herceg Novom i Kotoru. Ovo ukazuje na postepeni nestanak ovog identiteta, koji je ranije bio popularan u multietničkim sredinama. Romi su najzastupljeniji u Ulcinju (1,3%), dok je njihov udio u ostalim opštinama značajno manji. Takođe, primjećuje se manji procenat Makedonaca, Slovenaca, Njemaca i Mađara, koji su uglavnom prisutni u zanemarljivim procentima. Zanimljiv podatak predstavlja kategorija „ne želi da se izjasni“, koja je najviša u Herceg Novom (6,5%) i Tivtu (5,3%), dok je u ostalim opštinama niža, ali ipak prisutna.

Primorski region Crne Gore oduvijek je bio prostor susreta različitih vjerskih zajednica, odražavajući bogatu istorijsku, kulturnu i demografsku složenost ovog područja.

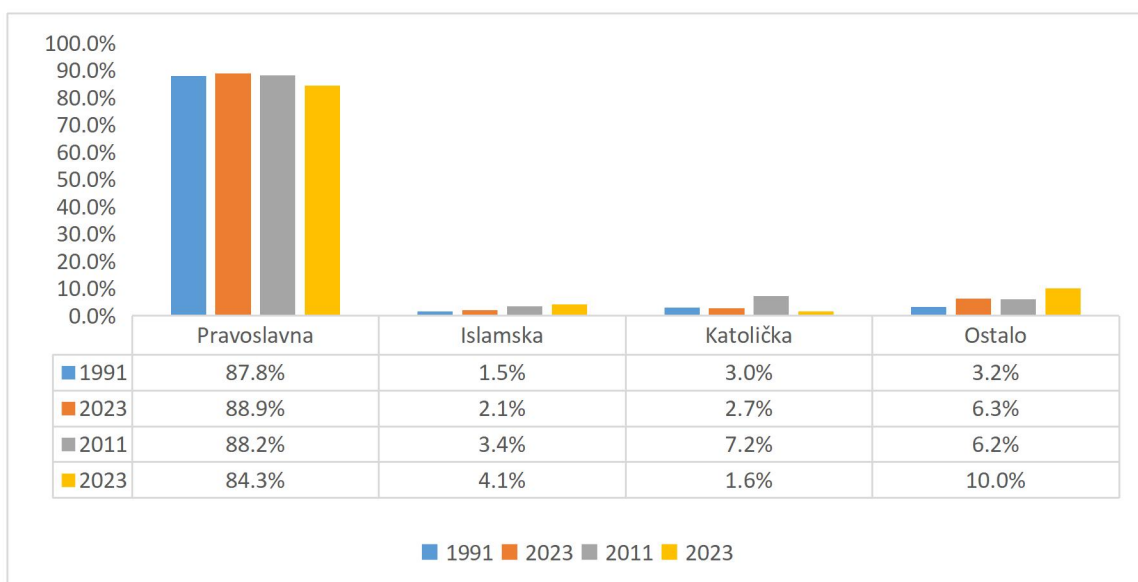
Tradicionalno, stanovništvo primorskih opština pripada pravoslavnoj, islamskoj i katoličkoj vjeri, pri čemu je njihova zastupljenost varirala kroz vrijeme pod uticajem migracija, društveno-političkih promjena i demografskih kretanja. Dok su Budva, Kotor, Tivat i Herceg Novi dominantno pravoslavne sredine, Bar i Ulcinj se izdvajaju po većem stepenu multikonfesionalnosti, sa značajnim prisustvom islamske i katoličke populacije.

Promjene u vjerskoj strukturi posljednjih decenija rezultat su različitih faktora, uključujući prirodni priraštaj, unutrašnje i spoljašnje migracije, ali i šire društvene promjene koje utiču na religijsku identifikaciju. U ovom poglavlju analiziraćemo dugoročne trendove i promjene u vjerskoj pripadnosti stanovništva primorskog regiona, oslanjajući se na podatke popisa stanovništva iz različitih perioda.

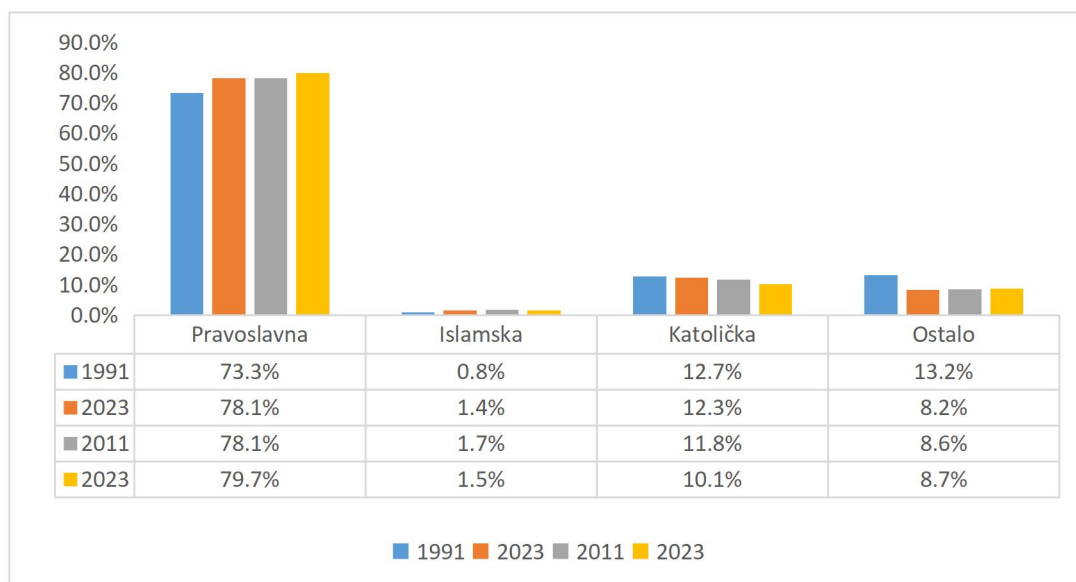
Grafikon 19. Konfesionalna struktura opštine Bar (izvor: zrada autora prema podacima Monstata)

Bar je među gradovima u Crnoj Gori koji imaju veću raznolikost po pitanju vjeroispovijesti, sa značajnim prisustvom pravoslavne, islamske i katoličke zajednice. Pravoslavno stanovništvo činilo je 49,7% (1991), poraslo na 58,2% (2011), ali je u 2023. palo na 55,0%. Muslimansko stanovništvo činilo je 24,3% (1991), a zatim je postepeno raslo do 32,0% (2023). Udio katoličke populacije je relativno stabilan, ali s blagim padom sa 7,3% (1991) na 6,1% (2023).

Grafikon 20. Konfesionalna struktura opštine Budva (izvor izrada autora prema podacima Monstata)

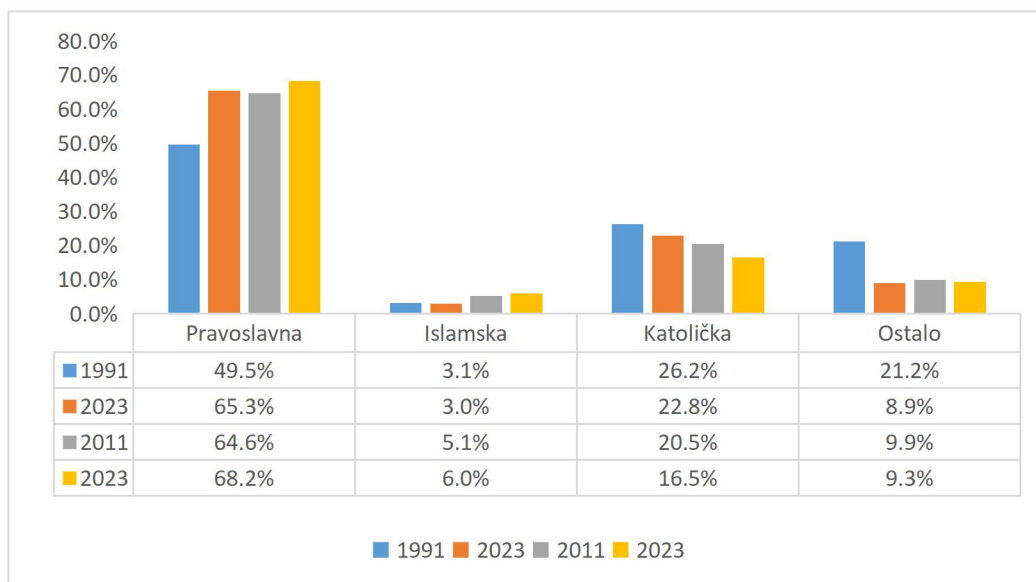
U Budvi dominira pravoslavna populacija, ali se njen procenat smanjuje godinama: sa 87,8% (1991) na 84,3% (2023). Islamska zajednica je porasla sa 1,5% (1991) na 4,1% (2023), što ukazuje na rast muslimanske populacije u Budvi, vjerovatno kao rezultat migracija iz drugih dijelova Crne Gore i regiona. Katolička zajednica je ostala relativno stabilna (oko 2,7% do 3% tokom svih popisa).

Grafikon 21. Konfesionalna struktura opštine Kotor (izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

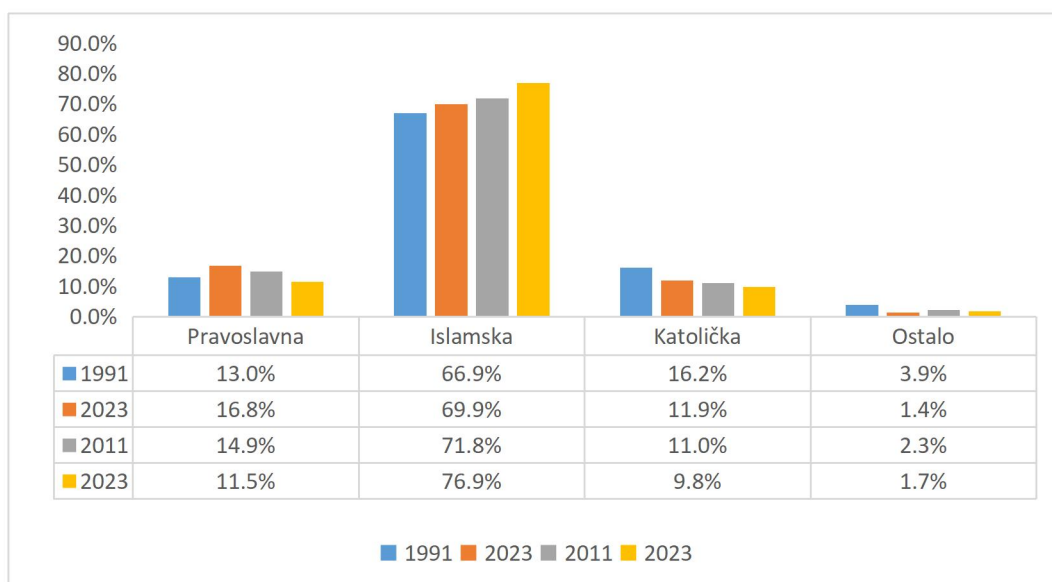
Kotor je tradicionalno imao značajan udio pravoslavnih i katolika. Pravoslavna populacija je bila 73,3% (1991) i blago se povećala na 79,7% (2023), što ukazuje na stabilnu dominaciju

ove zajednice. Islamska populacija je ostala mala, sa 0,8% (1991) na 1,5% (2023). Katolička zajednica je tradicionalno jaka u Kotoru, ali je zabilježen blagi pad sa 12,7% (1991) na 10,1% (2023), što može biti posljedica migracija ili asimilacije.

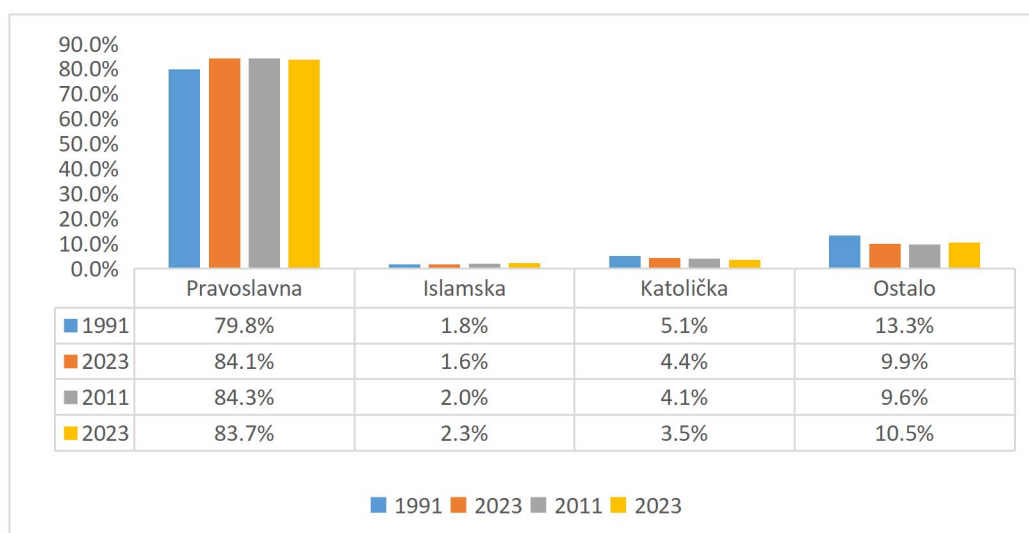
Grafikon 22. Konfesionalna struktura opštine Tivat(Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Tivat pokazuje najraznovrsniju vjersku strukturu među opštinama Primorskog regiona. Pravoslavna zajednica raste sa 49,5% (1991) na 68,2% (2023), što može ukazivati na promjene u etničkoj strukturi grada. Islamska zajednica ima blagi rast sa 3,1% (1991) na 5,1% (2011), ali potom blago opada na 3,2% (2023). Katolička zajednica je značajno smanjena – sa 26,2% (1991) na 16,2% (2023), što može biti posljedica emigracije katoličkog stanovništva ili asimilacije.

Grafikon 23. Konfesionalna struktura opštine Ulcinj (izvor:izrada autora prema podacima Monstata)

Ulcinj se ističe kao grad sa dominantnom islamskom zajednicom, koja je tokom svih popisa imala natpolovičnu većinu. Islamska zajednica je sa 66,9% (1991), porasla na 71,8% (2011), i dostigla 76,9% (2023). Pravoslavna zajednica je blago varirala, smanjivši se sa 13,0% (1991) na 11,5% (2023), što može biti rezultat iseljavanja ili opadanja nataliteta u ovoj grupi. Katolička zajednica pokazuje opadajući trend, smanjujući se sa 16,2% (1991) na 9,8% (2023), što može ukazivati na iseljavanje katoličkog stanovništva. Ostale kategorije su marginalne i kreću se od 3,9% (1991) do 1,7% (2023), što ukazuje na sve manji broj osoba koje se ne izjašnjavaju ili pripadaju manjim vjerskim grupama.

Grafikon 24: Konfesionalna struktura opštine Herceg Novi (izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Herceg Novi je dominantno pravoslavna sredina, ali se i ovdje vide blage promjene u vjerskoj strukturi. Pravoslavna zajednica je stabilna i čini veliku većinu, bilježi blagi rast sa 79,8% (1991) na 83,7% (2023). Islamska zajednica je uvijek bila mala u Herceg Novom, krećući se između 1,6% i 1,8% u različitim popisima. Katolička zajednica pokazuje blagi pad sa 5,1% (1991) na 3,2% (2023), što može biti rezultat migracija.

8.2.3. Ekonomska struktura stanovništva

Zbog šturih podataka popisa 2011. godine¹, a još uvijek nema objavljenih podataka vezanih za ekonomsku strukturu stanovništva iz popisa 2023. godine, u situaciji smo da samo analiziramo kategoriju aktivnog i izdržavanog stanovništva iz oblasti ekonomske strukture.

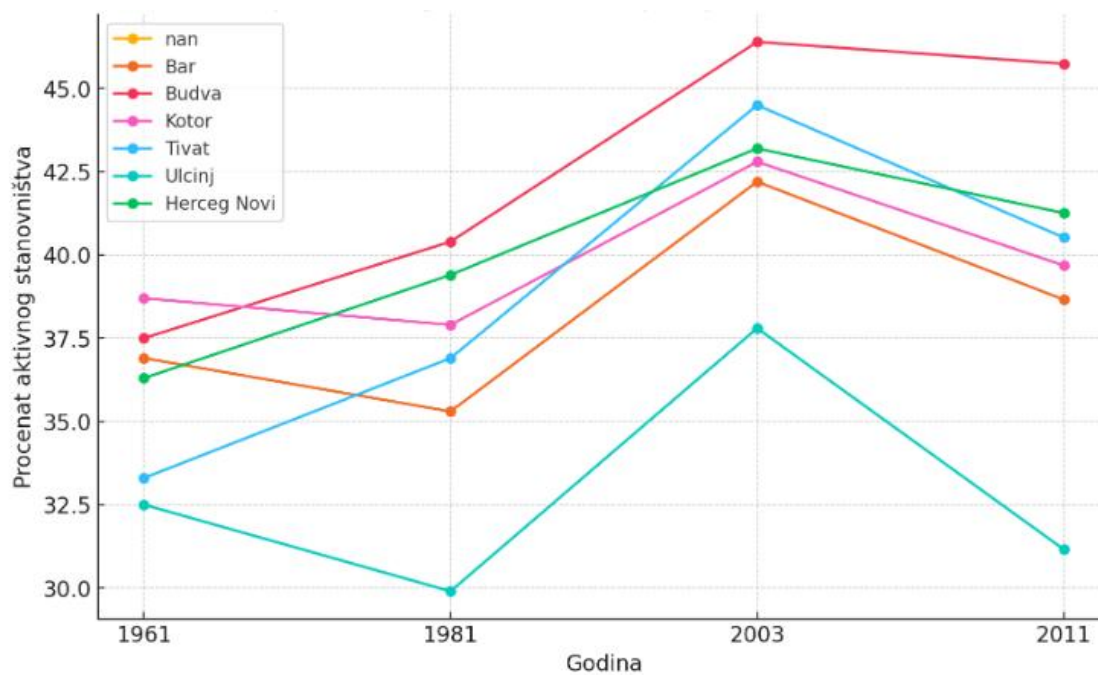
U svim opštinama vidljiv je trend rasta procenta aktivnog stanovništva od 1961. do 2011. Najveći rast zabilježen je u Herceg Novom (sa 36,3% u 1961. na 41,3% u 2011.), dok su Kotor i Tivat takođe imali značajan porast. To ukazuje na poboljšane ekonomske prilike, veću zaposlenost i promjene u strukturi radne snage. Kategorija stanovništva lica sa ličnim prihodm (penzioneri, osobe sa invalidninama, stipendisti itd.) značajno raste u svim opštinama. U Herceg Novom i Kotoru vidljiv je najbrži rast (sa 8,5% u 1961. na 21,2% i 20,8% u 2011.), što ukazuje na starenje populacije i povećanje broja penzionera.

Tabela 15. Aktivno i izdržavano stanovništvo opština regiona u periodu 1961-2011. godina

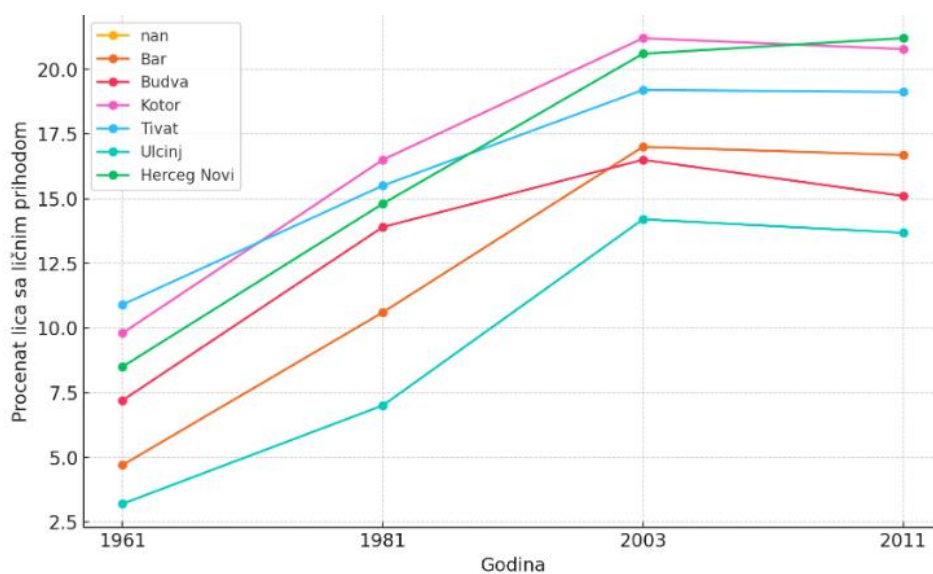
Opština	1961			1981			2003			2011		
	aktivno stanovn.	lica sa lič. prih.	izdržav. stanovn.	aktivno stanovn.	lica sa lič. prih.	izdržav. stanovn.	aktivno stanovn.	lica sa lič. prih.	izdržav. stanovn.	aktivno stanovn.	lica sa lič. prih.	izdržav. stanovn.
Bar	36.9	4.7	58.4	35.3	10.6	54.1	42.2	17	40.8	38.7	16.7	44.7
Budva	37.5	7.2	55.3	40.4	13.9	45.7	46.4	16.5	37.1	45.7	15.1	39.2
Kotor	38.7	9.8	51.5	37.9	16.5	45.6	42.8	21.2	36	39.7	20.8	39.5
Tivat	33.3	10.9	55.8	36.9	15.5	47.6	44.5	19.2	36.3	40.5	19.1	40.4
Ulcinj	32.5	3.2	64.3	29.9	7	63.1	37.8	14.2	48	31.2	13.7	55.2
Herceg Novi	36.3	8.5	55.2	39.4	14.8	45.8	43.2	20.6	36.2	41.3	21.2	37.5

Izvor: izrada autora prema podacima Monstata

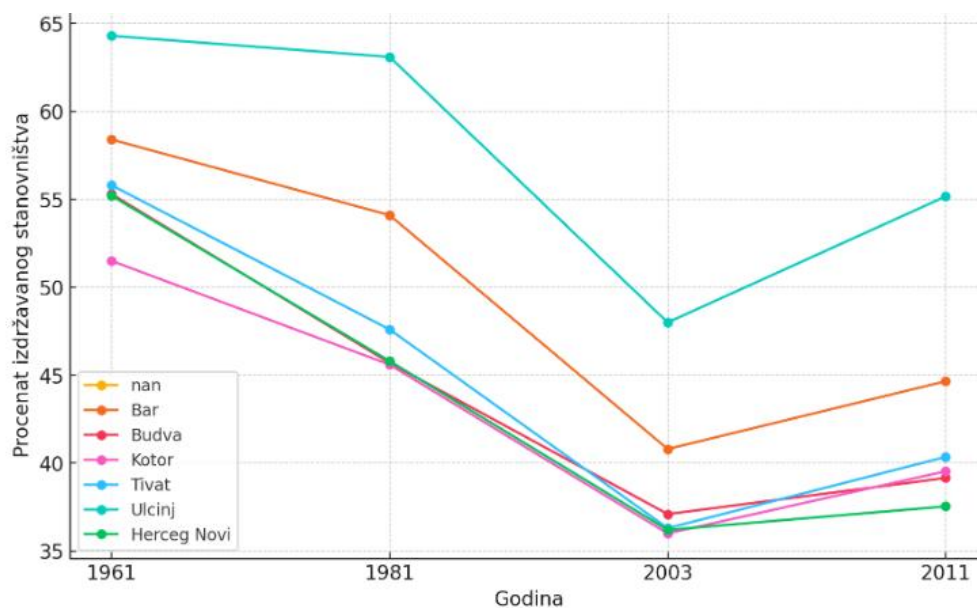
¹ Samo su obrađeni podaci o aktivnosti stanovništva

Grafikon 25. Aktivno stanovništvo opština regiona (izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Grafikon 26. Kretanje stanovnika sa ličnim prihodima po opštinama u periodu 1961-2011.
godina (izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Grafikon 27. Kretanje izdržavanog stanovništva po opštinama u periodu 1961-2011. godina

(Izvor: izrada autora prema podacima Monstata)

Primjetan je konstantan pad izdržavanog stanovništva, što je uobičajen trend u razvijenim društvima. Ulcinj i Budva su imali najveći pad ove kategorije, što sugerise veće zapošljavanje i smanjenje broja ekonomski zavisnih osoba. Herceg Novi i Kotor pokazuju povećanje zaposlenosti i istovremeno starenje populacije. Tivat i Budva imaju relativno stabilne trendove, sa smanjenjem izdržavanog stanovništva. Ulcinj ima najveći pad izdržavanog stanovništva (sa 64,3% u 1961. na 37,5% u 2011.), što može ukazivati na povećanje zaposlenosti.

Zaključak

Istraživanje strukturnih karakteristika stanovništva primorskog regiona Crne Gore ukazalo je na značajne demografske promjene od druge polovine 20. vijeka do danas. Analiza je potvrdila da su migracije bile ključni pokretač rasta populacije u opštinama, što je dovelo do koncentracije stanovništva u urbanim centrima (Budva, Tivat, Bar i sl.), uz istovremenu depopulaciju ruralnog zaleđa. Demografski razvoj regiona obilježen je pozitivnim prirodnim priraštajem u prošlim decenijama, koji se poslednjih godina usporava usljed starenja stanovništva i smanjenja fertiliteta. Istovremeno, izrazite su razlike među opštinama – pojedine sredine poput Herceg Novog i Kotora zadržale su stabilniji rast zahvaljujući diversifikovanoj ekonomiji, dok su druge, npr. Ulcinj, imale stagnaciju usljed uskog privrednog oslonca.

Promjene u starosnoj, obrazovnoj i ekonomskoj strukturi stanovništva jasno reflektuju tranziciju regiona ka terciarnom sektoru i masovnom turizmu. Stanovništvo primorja je podmlađeno prilivom radno sposobnih migranata, ali ruralna naselja bilježe ubrzano starenje i odlazak mladih. Obrazovni nivo značajno je porastao: u primorskim gradovima povećao se udio stanovništva sa srednjim i visokim obrazovanjem, što je pratilo restrukturiranje ekonomskih aktivnosti – opada učešće poljoprivrede i ribarstva, a raste zaposlenost u uslugama, turizmu i trgovini. Etnička i konfesionalna slika regiona takođe se mijenjala pod uticajem migracionih tokova i društvenih promjena, uz zadržavanje tradicionalne multietičnosti i multikonfesionalnosti (posebno u opštinama Bar i Ulcinj). Glavni doprinos rada ogleda se u sveobuhvatnoj analizi dugoročnih trendova i strukturalnih promjena stanovništva primorskog regiona. Korišćenjem podataka više popisa (1961–2023) i drugih statističkih izvora, integrisani su demografski, socio-ekonomski i prostorni aspekti razvoja. Rad sistematizuje dosadašnja saznanja i dopunjuje ih novijim pokazateljima, pružajući cjelovit uvid u demografski profil primorskog područja Crne Gore. Posebno je istaknut uticaj migracija na ubrzani urbani rast primorja i istovremeno na depopulaciju zaleđa, što predstavlja važnu osnovu za planiranje održivog regionalnog razvoja. Ovi nalazi imaju praktičan značaj jer ukazuju na to koje su opštine i područja demografski vitalna, a koja su u riziku od daljeg opadanja, što može pomoći kreatorima demografskih politika u usmjeravanju mjera (npr. podsticanje ostanka mladih u zaleđu, ravnomjerniji regionalni razvoj, unapređenje infrastrukture). U zaključku, istraživanje potvrđuje da je primorski region Crne Gore izložen složenim demografskim procesima i strukturnim promjenama stanovništva, te naglašava potrebu da se ti procesi kontinuirano prate

kako bi se pravovremeno odgovorilo na izazove koje donose.

Ograničenja istraživanja

Istraživanje je fokusirano na primorski region Crne Gore (obalne opštine), te se nalazi ne mogu automatski generalizovati na druge djelove zemlje ili širi region. Unutar samog primorja, u analizama su opštine posmatrane kao cjelina uz osnovnu podjelu na gradska i seoska naselja. Fina prostorna razlika unutar opština (npr. razlike među pojedinačnim naseljima ili mjesnim zajednicama) nije detaljno analizirana zbog ograničenja dostupnih podataka. Stoga, unutrašnje prostorne varijacije mogu biti izostavljene, a one bi potencijalno pružile dublji uvid (npr. situacija na sjeveru opštine Bar vs. jugu te opštine).

Rad je uglavnom empirijski i deskriptivan, oslanjajući se na poznate demografske pokazatelje i trendove. S obzirom da su konačni rezultati popisa 2023. eventualno djelimično dostupni u momentu izrade, postoji rizik da neki pokazatelji nijesu u potpunosti ažurirani ili da će naknadna revizija podataka korigovati određene nalaze. Vremensko ograničenje se ogleda i u tome što projekcije budućih trendova nijesu rađene – rad pruža pregled istorijskih kretanja, ali ne i kvantitativnu prognozu narednih decenija.

Potvrda ili odbacivanje postavljenih hipoteza

Na osnovu sprovedene analize i dobijenih rezultata, može se procijeniti u kojoj mjeri su početne hipoteze istraživanja potvrđene:

„Na promjene struktura stanovništva najviše su uticala migraciona kretanja“ ova hipoteza je potvrđena. Demografski podaci jasno pokazuju da je primorski region doživio značajan priliv stanovništva iz drugih djelova Crne Gore (ali i iz inostranstva) tokom posmatranog perioda. Taj mehanički priliv doveo je do ubrzanog rasta ukupnog stanovništva obalnih gradova, podmladio njihovu starosnu strukturu i povećao udio radno sposobnih. Istovremeno, intenzivne emigracije iz seoskih područja zaleđa uzrokovale su pad populacije i ubrzano starenje u tim sredinama. Ovi procesi potvrđuju da su migraciona kretanja bila primarni generator strukturnih promjena – gdje ima imigracije bilježi se porast i revitalizacija stanovništva, a gdje preovladava iseljavanje dolazi do depopulacije i nepovoljne starosne strukture.

Hipoteza *„Promjene u strukturama stanovništva primorskog regiona rezultat su različitih tendencija u pojedinim opštinama u regionu, kao i različitih tendencija unutar gradskih i seoskih naselja.“*, takođe je potvrđena. Analiza je pokazala jasne razlike: opština Budva je imala izuzetno visok priliv stanovništva zahvaljujući turizmu, dok je Herceg Novi zadržao umjereniji rast uz nepovoljniju starosnu strukturu zbog doseljavanja penzionera. S druge strane,

Ulcinj je specifičan po nešto slabijem rastu i izraženijim migracijama prema inostranstvu. Poređenje gradskih i seoskih naselja unutar primorja otkrilo je očekivani kontrast – gradska naselja bilježe veći rast broja stanovnika, bolju obrazovnu strukturu i raznovrsniju ekonomiju, dok ruralna naselja zaostaju sa trendovima opadanja populacije i sa nepovoljnijim socio-ekonomskim pokazateljima. Te regionalne i lokalne razlike u demografskim tendencijama potvrđuju postavku da je dinamika strukturnih promjena heterogena unutar primorskog regiona.

„Promjene u starosnoj strukturi stanovništva seoskih naselja u zaleđu negativno će se odraziti na njihov budući demografski razvoj.“ hipoteza je potvrđena kroz nalaze o demografskom starenju. U zaleđu primorskih opština (planinska i seoska naselja van obalnog pojasa) došlo je do drastičnog porasta udjela starog stanovništva usljed kontinuiranog iseljavanja mlađih generacija u gradove primorja ili inostranstvo. Takva nepovoljna starosna struktura već sada rezultira smanjenjem prirodnog priraštaja (mnoga sela imaju negativan prirodni priraštaj ili ga uopšte nemaju) i nedostatkom radne snage. To implicira otežan budući demografski oporavak tih područja – bez dovoljno mladih, potencijal za regeneraciju populacije je mali. Rezultati rada ukazuju i na prateće efekte: gašenje lokalnih škola, slabljenje ekonomskih aktivnosti na selu i povećanu zavisnost starog stanovništva od podrške iz urbanih centara. Sve to argumentuje da će demografsko starenje u zaleđu, ako se nastavi ovim tempom, imati dugoročno negativan uticaj na održivost tih zajednica, što potpuno korespondira sa početnom pretpostavkom.

Hipoteza *„Pozitivne promjene u obrazovnoj i ekonomskoj strukturi imale su različitu dinamiku i intenzitet ne samo po pojedinim opštinama već i u gradskim i seoskim naseljima“* je potvrđena. Podaci pokazuju da su opštine sa snažnim razvojem (poput Kotora, Tivta i Budve) ostvarile brži rast udjela visokoobrazovanih kadrova i prelazak ka zanimanjima u tercijarnom sektoru (turizam, usluge, uprava). Nasuprot tome, u manje razvijenim sredinama ti procesi su bili sporiji – npr. u Ulcinju i pojedinim ruralnim zajednicama još uvijek je viši udio stanovništva sa osnovnim obrazovanjem i oslonac na tradicionalne djelatnosti. Unutar opština, gradska naselja su očekivano nosioci poboljšanja: u njima su koncentrisane obrazovne ustanove i nova radna mjesta u modernim sektorima, dok seoska naselja imaju ograničene mogućnosti pa zaostaju u strukturalnom smislu. Ove razlike u intenzitetu i tempu strukturnih poboljšanja potvrđuju hipotezu – razvojni benefiti nijesu ravnomjerno raspoređeni, već su lokalno specifični. Ovaj zaključak sugerise da faktori poput lokalne infrastrukture, investicija i društvenih resursa utiču na to koliko brzo neka sredina napreduje u obrazovnom i ekonomskom pogledu.

Preporuke za dalja istraživanja

Buduća istraživanja mogla bi se fokusirati na mikro nivo unutar primorskog regiona – npr. na studije slučaja pojedinačnih naselja ili urbanih kvartova. Kroz terenski rad i kvalitativne metode (ankete stanovništva, intervju sa migrantima) može se dublje razumjeti kako demografske promjene utiču na lokalne zajednice, kulture i tržište rada. Posebno bi bilo korisno ispitati “priče” depopuliranih sela u zaleđu i mehanizme kako neka sela ipak opstaju uprkos negativnim trendovima.

Komparativna analiza sa drugim regionima: Uporedna istraživanja bi pružila širi kontekst – kako primorski region Crne Gore stoji u poređenju sa sličnim obalnim regionima (npr. Dalmacija u Hrvatskoj, albanska obala) ili u odnosu na sjeverni i centralni region Crne Gore. Ovo bi pomoglo da se izdvoje specifičnosti primorskog područja i utvrdi da li uočeni procesi predstavljaju dio opštih trendova ili su jedinstveni. Takođe, regionalno poređenje unutar zemlje ukazalo bi na eventualne unutrašnje migracione veze (npr. odlazak stanovnika sjevera u primorje) i omogućilo formulaciju integriranih razvojnih politika.

Dalji rad može uključiti izradu demografskih projekcija za primorski region u narednih nekoliko decenija, uz varijantne scenarije. Na osnovu dosadašnjih trendova (nastavak intenzivnog doseljavanja u gradove primorja, ili pak usporavanje usljed ekonomskih promjena) mogu se modelovati očekivane promjene u brojnosti i strukturi stanovništva do, recimo, 2050. godine. Posebno je važno sagledati kakav bi bio efekat različitih politika – npr. šta ako se sprovedu mjere za podsticaj rađanja ili ruralnog razvoja u zaleđu – na demografsku sliku regiona. Scenarijski pristup dao bi kreatorima politika uvid u to kakve odluke danas mogu ublažiti negativne trendove u budućnosti.

Literatura i izvori

1. Baćović, M. (2006). *Demografske promjene i ekonomski razvoj–analiza investicija u humani kapital*. ISSP, Ideja, Podgorica.
2. Bakić, R. (2006). *Opšta demogeografija, Geografski institut Filozofskog fakulteta, Izdavačka kuća Komovi, Nikšić*.
3. Bakić R. (2006): Promjene u prostornom razmještanju stanovništva Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka – uzroci i posledice, Demografska kretanja i populacioni problemi u Crnoj Gori, Zbornik CANU, Podgorica
4. Bakić, R., & Mijanović, D. (2008). *Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka*. Nikšić: Filozofski fakultet.
5. Bakić, R., Mijanović, D., & Đoderović, M. (2010). *Demografska kretanja* (dio podprojekta *Populacioni aspekti*), u okviru projekta *Crna Gora u XXI stoljeću u eri konkurentnosti*, str. 29–168. Podgorica: CANU.
6. Bakić, R., i dr. (2010). *Demografske projekcije i struktura stanovništva Crnogorskog primorja*. Podgorica: Geografsko društvo.
7. Brajušković, M., Brajušković, D., Mijanović, D., & Spalević, V. (2018). Indicators of regional differences in ageing population of Montenegro. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 19(1), 309–318.
<https://www.researchgate.net/publication/324542899>
8. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU). (2019). *Izazovi prostornog razvoja Crnogorskog primorja: Integracija obale i zaleđa*. Podgorica: CANU.
9. Demografski razvoj – bazna studija za izradu PPCG. (2018). Podgorica.
10. Golubović, V., Kilibarda, I., Remiković, S., & Varagić, I. (2020). Promjene u kretanju ukupnog stanovništva po naseljima Crne Gore i njenih regiona prema tipu naselja. U D. Mijanović (ur.), *Stanovništvo Crne Gore: Struktura i projekcije* (str. 39–54). Podgorica: CANU.
11. HVS. (2012). *Repositioning a Destination: Montenegro Tourism Report*. London: HVS Consulting.
12. Ilić, V., Damjanović, M., Mašić, M., Mičić, S., & Matović, B. (2023). *Stanje i perspektive saobraćajne povezanosti Crne Gore – osvrt na željeznički saobraćaj*. Zbornik radova sa konferencije o transportu, Podgorica.

13. Kostić, M. (2006). *Ekonomska tranzicija primorskog regiona Crne Gore*. Bar: Univerzitet Mediteran.
14. Kostić, M. (2006). Privredni razvoj i demografske promjene. U *Demografska kretanja i populacioni problemi* (str. 47–67). Podgorica: CANU.
15. Lalošević, M. (2000). *Prirodno nasljeđe Bara: Stara maslina kao svjedok istorije*. Bar: JP Kulturni centar.
16. Manojlović, B., Mijanović, D., & Brajušković Popović, M. (2018). Demografske promjene na crnogorskom primorju u epohi masovnog turizma. *Sociološka luča*, XII(2).
17. Manojlović, S., Antić, M., Šantić, D., et al. (2018). Migracije i demografsko opadanje u Crnoj Gori početkom 21. vijeka. *Demografija*, 15, 73–92.
18. Mijanović, D. (2015). *Uticaj ekonomskog razvoja na strukturu stanovništva primorja*. Budva: Društvo geografa.
19. Mijanović, D., & Barović, M. (2015). *Demografski razvoj i migracije primorskog regiona Crne Gore*. Podgorica: MonteStat.
20. Mijanović, D., & Brajušković, M. (2018). *Demografsko starenje i regionalne razlike u Crnoj Gori*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
21. Mijanović, D., Filipović, J., & Knežević, A. (2017). *Strukturne demografske promjene u Crnoj Gori 2000–2016*. Novi Sad: PMF.
22. Mijanović, D., Brajušković, M., Vujačić, D., & Spalević, V. (2017). Causes and effects of ageing of Montenegrin population. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 18(3), 1249–1258.
23. Ministarstvo ekonomskog razvoja Crne Gore. (2022). *Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022–2025*. Podgorica: Vlada Crne Gore.
24. Ministarstvo ekonomskog razvoja Crne Gore. (2023). *Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023–2027*. Podgorica: Vlada Crne Gore.
25. Monstat. (2003). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2003: Prvi rezultati*. Podgorica: MONSTAT.
26. Monstat. (2005). *Stanovništvo – Uporedni pregled broja stanovnika 1948–2003*. Knj. 9. Podgorica: MONSTAT.
27. Monstat. (2005). *Uporedni pregled broja domaćinstava 1948–2003*. Knj. 10. Podgorica: MONSTAT.
28. Monstat. (2011). *Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2011*. Podgorica: MONSTAT.
29. Monstat. (2022). *Crna Gora u brojkama 2022*. Podgorica: MONSTAT.

30. Monstat. (2022). *Statistički godišnjak Crne Gore 2022*. Podgorica: MONSTAT.
31. Monstat. (2023). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2023: Preliminarni rezultati*. Podgorica: MONSTAT.
32. Pikelj, K., & Juračić, M. (2013). Eastern Adriatic Coast (EAC): Geomorphology and coastal vulnerability of a karstic coast. *Journal of Coastal Research*, 29(4), 944–957.
33. PPPN Morsko dobro. (2007).
34. PPPN Obalno područje. (2018). Podgorica.
35. Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine. (2008). Podgorica.
36. PUP Bar. (2020).
37. PUP Budva. (2014).
38. PUP Herceg Novi. (2018).
39. PUP Kotor. (2020).
40. PUP Tivat. (2010).
41. PUP Ulcinj. (2017).
42. Radulović, J. (2006). Ekonomski razvoj i prostorni razmještaj stanovništva u Crnoj Gori. U *Demografska kretanja i populacioni problemi* (str. 69–91). Podgorica: CANU.
43. Radulović, M. (2006). *Migracije stanovništva i ekonomski razvoj Crne Gore*. Herceg Novi: CID.
44. Radojčić, B. (2002). *Geografija Crne Gore – Društvena osnova*. Podgorica: DANU.
45. Radojčić, B. (2008). *Geografija Crne Gore – Prirodna osnova*. Podgorica: DANU.
46. Radojčić, N. (2002). *Prirodno-geografske odlike primorskog regiona Crne Gore*. Kotor: Hrvatsko građansko društvo.
47. Radojčić, N. (2008). *Društveno-geografske promjene u primorskom regionu*. Beograd: Geografski institut SANU.
48. Tadić, M. (2019). *Geografija*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
49. UNESCO. (1980). *Post-1979 Earthquake Restoration of Montenegro's Coastal Region*. Pariz: UNESCO.
50. Vasović, M. (1976). *Stanovništvo i naselja Crne Gore*. Beograd: Geografsko društvo.
51. Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore. (2021). *Klimatski atlas Crne Gore – Godišnjak klimatskih podataka*. Podgorica: ZHMS.